

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ**  
**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ**

ЗАТВЕРДЖЕНО

«\_\_\_» \_\_\_\_\_ 2018 р.

Голова приймальної комісії

\_\_\_\_\_ І. С. Бондар

**ПРОГРАМА**  
**ФАХОВОГО ВСТУПНОГО ВИПРОБУВАННЯ**  
**НА ОСВІТНІЙ РІВЕНЬ «БАКАЛАВР»**  
**СПЕЦІАЛЬНІСТЬ 051 «ЕКОНОМІКА»**  
**НА ОСНОВІ ОКР «МОЛОДШИЙ СПЕЦІАЛІСТ»**

**Обговорено і схвалено**  
**на засіданні**  
**кафедри економіки**  
**протокол № 10**  
**від 24 січня 2018 року**

**Київ-2018**

## ЗМІСТ

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА .....	6
РОЗДІЛ 1 «ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ» .....	7
1.1. Предмет і функції економічної теорії .....	7
1.2. Основні методи пізнання соціально – економічних процесів .....	7
1.3. Економічні потреби суспільства. Економічні інтереси.....	7
1.4. Економічна система суспільства. Відносини власності.....	8
1.5. Інфраструктура ринку і капітал сфери обігу .....	8
1.6. Монополія та конкуренція в ринковій економіці .....	8
1.7. Ринкові відносини в аграрному секторі економіки .....	9
1.8. Закономірності та особливості розвитку перехідних економік .....	9
1.9. Підприємство (фірма) в перехідній економіці .....	10
1.10. Теоретичні аспекти ринкової трансформації економіки України.....	10
1.11. Глобалізація світогосподарських зв'язків та загально цивілізаційні проблеми людства... 11	11
РОЗДІЛ 2«РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА».....	11
2.1. Предмет, метод та завдання дисципліни .....	11
2.2. Закономірності та принципи розвитку регіональної економіки .....	12
2.3.. Основні фактори розвитку економіки регіону .....	12
2.4. Економічне районування.....	12
2.5. Людський чинник розвитку економіки регіону .....	13
2.6. Природно-ресурсна основа розвитку регіональної економіки.....	13
2.7. Природно-економічний потенціал України та її регіонів.....	14
2.8. Регіональний розвиток міжгалузевих комплексів в Україні .....	14
2.9. Паливно – енергетичний комплекс .....	14
2.10. Гірничо – металургійний комплекс.....	15
2.11. Машинобудівний комплекс .....	15
2.12. Комплекс хімічної індустрії та лісопромисловий комплекс .....	16
2.13. Комплекс з виробництва товарів народного споживання .....	16
2.14. Будівельно-промисловий комплекс .....	17
2.15. Агропромисловий та продовольчий комплекс .....	17
2.16. Транспортний комплекс та зв'язок .....	18
2.17. Соціальний комплекс .....	18
2.18. Економіка України як єдиний господарський комплекс .....	19
2.19. Регіональна економіка, особливості її формування .....	19
2.20. Економіка економічних районів.....	19
2.21. Інвестиційна політика в регіональному розвитку продуктивних сил .....	20
2.22. Регіональна економічна політика та управління регіональним розвитком .....	20
2.23. Регіони в конкурентному ринковому середовищі .....	21
2.24. Наукові засади раціонального природокористування.....	21
2.25. Екологічний моніторинг і система екологічної інформації.....	22
2.26. Економічний механізм природокористування та охорони навколишнього середовища ...	22
2.27.Економічна та соціальна ефективність природоохоронної діяльності.....	23
2.28.Світовий досвід і міжнародне співробітництво області в охорони навколишнього природного середовища .....	23
РОЗДІЛ 3 «МІКРОЕКОНОМІКА».....	24
3.1. Предмет і метод мікроекономічної теорії .....	24
3.2. Попит і пропозиція. Еластичність.....	24
3.3. Теорія поведінки споживача.....	25
3.4. Підприємницька діяльність та поведінка виробника.....	25
3.5. Витрати виробництва.....	26
3.6. Поведінка підприємства в умовах досконалої конкуренції .....	26
3.7. Підприємство на монопольному ринку .....	27

3.8. Поведінка підприємства в умовах монополістичної конкуренції.....	27
3.9. Олігополістична структура ринку і підприємство.....	28
3.10. Підприємство на ринку факторів виробництва.....	28
3.11. Мікроекономіка суспільного сектора.....	29
3.12. Загальна рівновага і економічна ефективність.....	29
<b>РОЗДІЛ 4 «МАТЕМАТИКА ДЛЯ ЕКОНОМІСТІВ».....</b>	<b>30</b>
Тема 4.1. Поняття про лінійний простір.....	30
4.2. Матриці. Дії над матрицями. Визначники.....	30
4.3. Системи лінійних алгебраїчних рівнянь.....	30
4.4. Застосування апарату лінійної алгебри в економічних дослідженнях.....	30
4.5. Основні поняття векторного аналізу.....	31
4.6. Аналітична геометрія на площині.....	31
4.7. Аналітична геометрія у просторі.....	31
4.8. Елементи теорії множин.....	32
4.9. Функції однієї змінної та їх класифікація. Послідовності. Границя функції.....	32
4.10. Похідна та диференціал функції однієї змінної.....	32
4.11. Основні теореми про диференційовані функції та їх використання в практичних обчисленнях.....	33
4.12. Дослідження функцій за допомогою апарату диференціального числення.....	33
4.13. Функції багатьох змінних.....	33
4.14. Невизначений інтеграл.....	33
4.15. Визначений інтеграл.....	34
4.16. Диференціальні рівняння першого порядку.....	34
4.17. Диференціальні рівняння другого порядку.....	34
4.18. Числові ряди.....	34
4.19. Степеневі ряди.....	34
<b>РОЗДІЛ 5. Теорія ймовірностей.....</b>	<b>35</b>
5.1. Основні поняття теорії ймовірностей.....	35
5.2. Основні теореми теорії ймовірностей.....	35
5.3. Закони розподілу дискретних випадкових величин та їх числові характеристики.....	35
5.4. Неперервні випадкові величини. Функція розподілу та щільність.....	35
5.5. Рівномірний, експоненціальний розподіли.....	36
5.6. Нормальний розподіл.....	36
5.7. Поняття про теорему Ляпунова. Центральна гранична теорема.....	36
5.8. Закон великих чисел. Теорема Чебишева і Бернуллі.....	36
5.9. Система двох випадкових величин.....	36
5.10. Багатовимірні випадкові величини. Числові характеристики двовимірних випадкових величин. Лінійна регресія.....	37
5.11. Основні поняття та задачі математичної статистики.....	37
5.12. Генеральна сукупність та вибірка. Варіаційні ряди та їх характеристики.....	37
5.13. Числові характеристики вибірки.....	38
5.14. Емпіричні функції розподілу.....	38
5.15. Точність оцінки. Надійність. Довірчий інтервал.....	39
5.16. Перевірка статистичних гіпотез.....	39
5.17. Елементи теорії кореляції.....	39
<b>РОЗДІЛ 6 «ІСТОРІЯ ЕКОНОМІКИ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ».....</b>	<b>40</b>
6.1. Історія економіки та економічної думки: предмет і завдання.....	40
6.2. Меркантилізм як перша економічна школа.....	40
6.3. Класична школа політичної економії.....	40
6.4. Історична школа.....	41
6.5. Економічна теорія марксизму.....	42
6.6. Маржиналізм.....	42
6.7. Концепція економічної рівноваги.....	42

6.8. Інституціоналізм .....	43
6.9. Шведська школа.....	44
6.10. Кейнсіанська система .....	44
6.11. Макроекономічна теорія після Кейнса .....	44
6.12. Теорія економічного росту.....	45
6.13. Неолібералізм. Монетаризм.....	45
6.14. Теорія конкуренції та економічних циклів.....	45
6.15. Економічна думка в Росії (XIX - початок XX ст.) .....	46
6.16. Економічна думка в Україні (XIX - початок XX ст.) .....	46
6.17. Загальна характеристика розвитку економічної теорії у XX столітті .....	47
<b>РОЗДІЛ 7 «МАКРОЕКОНОМІКА» .....</b>	<b>47</b>
7.1. Макроекономіка як наука.....	47
7.2. Вимірювання результатів макроекономічної діяльності .....	48
7.3. Загальна економічна рівновага: модель сукупного попиту і сукупної пропозиції. ....	48
7.4. Класична модель макроекономічної рівноваги .....	48
7.5. Кейнсіанська модель макроекономічної рівноваги .....	49
7.6. Економічні цикли.....	49
7.7. Безробіття .....	49
7.8. Інфляція.....	49
7.9. Теорії економічного зростання.....	50
7.10. Економічна політика. Вибір моделей макроекономічної політики .....	50
7.11. Бюджетно-податкова політика .....	51
7.12. Бюджетний дефіцит та управління державним боргом .....	51
7.13. Кредитно-грошова політика .....	52
7.14. Відкрита економіка та особливості її формування в Україні.....	53
7.15. Платіжний баланс .....	53
7.16. Теорії міжнародної торгівлі. Торговельна політика.....	53
7.17. Валютний курс .....	54
7.18. Макроекономічні аспекти економічної безпеки країни .....	55
<b>РОЗДІЛ 8 «СТАТИСТИКА».....</b>	<b>55</b>
8.1. Методологічні засади статистики .....	55
8.2. Статистичне спостереження .....	56
8.3. Зведення і групування статистичних даних .....	56
8.4. Узагальнюючі статистичні показники .....	56
8.5. Аналіз рядів розподілу .....	57
8.6. Вибірковий метод .....	57
8.7. Ряди динаміки. Аналіз тенденції розвитку та коливань .....	57
8.8. Індексний метод .....	58
8.9. Статистичні методи вимірювання взаємозв'язків .....	58
8.10. Подання статистичних даних : таблиці, графіки, карти.....	58
<b>РОЗДІЛ 9 «ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА».....</b>	<b>59</b>
9.1. Теорії та моделі підприємств.....	59
9.2. Основи підприємництва .....	59
9.3. Організаційно-правові форми та напрями діяльності підприємств.....	60
9.4. Зовнішнє середовище господарювання підприємств .....	61
9.5. Основи управління підприємством .....	62
9.6. Структура підприємства.....	62
9.7. Організаційні структури управління підприємством .....	63
9.8. Характеристика ринку продукції (послуг) .....	63
9.9. Оцінка попиту та маркетингова діяльність підприємства .....	64
9.10. Товарна та цінова політика підприємства .....	64
9.11. Прогнозування та планування діяльності підприємства.....	65
9.12. Технологія розробки виробничої програми підприємства .....	65

9.13. Персонал підприємства, продуктивність, мотивація та оплата праці .....	65
9.14. Інтелектуальний капітал.....	67
9.15. Основний капітал підприємства .....	68
9.16. Оборотний капітал .....	68
9.17. Інвестиції .....	69
9.18. Інноваційна діяльність.....	70
9.19. Техніко-технологічна база та виробнича потужність підприємства .....	71
9.20. Матеріально-технічне забезпечення та виробнича логістика .....	71
9.21. Організація виробництва.....	72
9.22. Система забезпечення якості і конкурентоспроможності продукції (послуг).....	73
9.23. Витрати на виробництво та реалізацію продукції .....	74
9.24. Фінансово-економічні результати суб'єктів господарювання .....	76
9.25. Оцінка ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності .....	77
9.26. Інтегральна ефективність діяльності підприємства та його конкурентоспроможність .....	78
9.27. Сучасні моделі розвитку підприємств .....	79
9.28. Трансформація і реструктуризація підприємств (організацій) та об'єднань .....	80
9.29. Оптимізація бізнес-процесів підприємства .....	81
9.30. Економічна безпека та антикризова діяльність .....	82
<b>КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ .....</b>	<b>84</b>
<b>3. Перелік рекомендованої літератури з дисциплін .....</b>	<b>85</b>

## ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Програма фахового вступного випробування призначена для абітурієнтів на здобуття освітнього рівня «Бакалавр» за спеціальністю 051 «Економіка» на базі здобутого освітньо-кваліфікаційного рівня «Молодший спеціаліст».

Фахове вступне випробування має за мету перевірити теоретичні знання абітурієнтів, оцінити фахові аналітичні здібності.

Програма фахового вступного випробування охоплює нормативні дисципліни блоку (загально – наукових) і професійно-орієнтованих дисциплін та блоку професійно-орієнтованих дисциплін за переліком програми підготовки згідно навчального плану за спеціальністю 051 «Економіка».

До програми увійшли лише ті проблеми, що відповідають змістові програм базових професійних курсів, передбачених і висвітлених в навчальних посібниках, що рекомендовані абітурієнтам.

Програма фахового вступного випробування призначена для абітурієнтів за спеціальність 051 «Економіка» денної та заочної форм навчання. Програма висвітлює навчальні дисципліни за розділами, критерії оцінювання знань, перелік рекомендованої літератури з дисциплін.

### **Структура оцінки та порядок оцінювання вступників:**

Білет фахового вступного випробування містить 3 теоретичних питання. Зміст питань включає наступні дисципліни: Основи економічної науки, Регіональна економіка, Мікроекономіка, Математика для економістів, Історія економіки та економічної думки, Макроекономіка, Статистика, Економіка підприємства. Конкурсний відбір здійснюється за результатами фахового випробування (усно), яке оцінюється за шкалою від 100 до 200 балів. Оцінка знань студентів здійснюється за наступною структурою: питання з фахових дисциплін – максимальна кількість - 35 балів за одне запитання (за два 70); відповідь на питання з дисципліни «Математика для економістів» оцінюється в 30 балів максимум. Критерії оцінювання зазначено на сторінці 84 програми фахового вступного випробування.

## **РОЗДІЛ 1 «ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ»**

### **1.1. Предмет і функції економічної теорії**

Зародження економічних знань. Становлення і основні етапи розвитку економічної теорії як науки. Сучасні напрямки, школи і течії економічної теорії. Розвиток економічної думки в Україні. Предмет дослідження в економічній теорії. Різні підходи до його визначення і аналізу різними школами. Складові частини сучасної економічної теорії. Позитивна та нормативна економічна теорія.

Економічне мислення, його види та роль у розумінні економічного життя суспільства. Економічні категорії, закони і принципи. Система економічних законів. Пізнання та використання економічних законів. Методологічні аспекти механізму дії і використання економічних законів людьми.

Функції економічної теорії. Місце економічної теорії в системі конкретно-економічних наук. Економічна теорія - наукова основа економічної політики держави. Взаємозв'язок економічної теорії, економічної політики та господарської практики.

### **1.2. Основні методи пізнання соціально – економічних процесів**

Специфіка соціально-економічних досліджень. Мікроекономічний та макроекономічний рівні досліджень. Емпіричні та теоретичні методи. Метод абстракції. Єдність абстрактного -і; конкретного.

Сходження від абстрактного до конкретного. Методи аналізу та синтезу. Математичні і статистичні методи Поєднання кількісного і якісного аналізу. Системність та єдність логічного та історичного аналізу: Методи індукції і дедукції. Методи економіко-математичного гіпотетичного моделювання та графічних зображень.

### **1.3. Економічні потреби суспільства. Економічні інтереси**

Виробництво як визначальний фактор потреб суспільства та їх розвитку. Суперечність між суспільними потребами і економічними ресурсами суспільства. Вибір альтернатив ефективного використання обмежених ресурсів та виробничих можливостей. Економічні потреби суспільства, їх суть і структура. Корисність продукту. Економічний закон зростання потреб. Формування потреб.

Економічні інтереси, їх сутність та суб'єкти. Взаємозв'язок інтересів і потреб. Єдність і протиріччя інтересів економічних суб'єктів та шляхи їх розв'язання. Економічні потреби та інтереси - рушійна сила соціально-економічного розвитку.

#### **1.4. Економічна система суспільства. Відносини власності**

Формаційний та цивілізаційний підходи до процесів суспільного розвитку. Об'єктивні основи розвитку людської цивілізації. Етапи розвитку та гуманістична спрямованість цивілізаційного процесу. Економічна система, її сутність та структурні елементи. Продуктивні сили як матеріальна основа економічної системи. Економічні відносини як суспільна форма і спосіб організації економічної системи. Типи і еволюція економічних систем.

#### **1.5. Інфраструктура ринку і капітал сфери обігу**

Об'єктивна зумовленість та сутність економічної інфраструктури. Ринок як особлива інфраструктурна система. Загальне уявлення про інфраструктуру ринку. Організаційно-технічна інфраструктура ринку. Товарна біржа. Фінансово-кредитна інфраструктура ринку. Науково-дослідницька інфраструктура ринку. Інтернет – торгівля у сфері ринкової інфраструктури.

Природа і генезис торговельного капіталу. Торговельний капітал як відокремлена частина промислового капіталу. Особливості сфери функціонування торговельного капіталу та його функціональна структура. Витрати обігу. Торговельний прибуток і його норма.

Генезис, природа і джерела позичкового капіталу. Позичковий процент. Норма позичкового проценту та його динаміка. Межі коливання. Кредитно-банківська система як сфера руху позичкового капіталу.

Акціонерно-корпоративний капітал. Цінні папери акціонерних товариств. Формування акціонерного капіталу і акціонерних товариств в трансформаційній економіці України. Роль ринкової інфраструктури в регулюванні економічних процесів.

#### **1.6. Монополія та конкуренція в ринковій економіці**

Конкуренція і монополізм як і основоположні. Атрибути ринкової економіки. Сутність і генезис економічної конкуренції.

Конкуренція - антипод монополізму. Всеохоплюючий характер, конкуренції.



Економічний закон конкуренції. Сутність, витoki та види монополізму. Організаційні форми монополістичних структур. Види конкуренції. Досконала або вільна недосконала конкуренція. Типи ринків недосконалої конкуренції: чиста монополія: чиста монополія, монополістична конкуренція, олігополія. Цінова та нецінова конкуренція. Монопольні ціни.

Галузеві олігополістичні ринкові ситуації. Основні риси олігополістичної конкуренції. Неціновий характер і основні засоби олігополістичної конкуренції. Монопольна влада. Недоліки надмірної монополізації економіки. Антимонопольна політика і антимонопольне законодавство. Антимонопольна політика в Україні.

### **1.7. Ринкові відносини в аграрному секторі економіки**

Аграрні відносини, їх зміст та особливості. Суб'єкти аграрних; відносин. Земля як економічна категорія і фактор виробництва. Форми власності на землю і форми господарювання в сільському господарстві. Фермерські господарства. Кооперативні господарства. Державні господарства Змішані господарства. Рентні відносини. Сутність земельної ренти, її види та механізм створення. Розподіл і використання рентного доходу. Орендна плата і її структура. Земельний податок.

Ринок землі. Попит і пропозиція на землю. Ціна землі. Агропромислова інтеграція і агропромисловий комплекс. Сучасні проблеми реформування та піднесення сільського господарства в Україні. Державна політика регулювання та підтримки сільськогосподарського виробництва.

### **1.8. Закономірності та особливості розвитку перехідних економік**

Закономірності і сутність еволюційного переходу, економічної системи до її наступного типу. Перехідні економічні системи, їх зміст та основні риси. Формування інституційних та, економічних, умов й переходу до нової системи господарювання.

Криза та розпад, командно – адміністративної системи і необхідність переходу економіки постсоціалістичних країн до ринкових відносин. Концепції різноманітності форм переходу різних країн до ринкової, економіки, Еволюційний шлях та радикальний перехід ("шокова терапія") до ринку.

Основні напрямки формування сучасних ринкових відносин. Становлення і розвиток підприємництва та. конкурентного середовища. Формування, державного

і ринкового механізмів регулювання економіки., Державне регулювання в перехідній економіці. Роль, засоби та інститути державного регулювання трансформованої економіки.

Лібералізація економіки та приватизація власності, формування ринкової інфраструктури, структурна перебудова та демонополізація економіки, фінансова стабілізація в країні та соціальна підтримка частки населення - важливіші закономірності переходу постсоціалістичних країн до ринкової економіки.

Динаміка і структура виробництва в перехідній економіці. Трансформаційний спад та макроекономічна незбалансованість на початковому етапі переходу до ринку. Макроекономічна стабілізація та перехід до економічного зростання - головні напрямки макроекономічної політики., Її типи та інструменти. Монетарний підхід до фінансової стабілізації.

### **1.9. Підприємство (фірма) в перехідній економіці**

Підприємство, фірма як основна мікроекономічна ланка країни та головна сфера ринкової трансформації її економіки. Стан підприємства в перехідній економіці. Вплив макроекономічної політики на підприємства, фірми.

Типи приватизованих підприємств в перехідній економіці. Структура капіталу приватизованих підприємств. Основні групи інвесторів та їх інтереси. Участь держави в управлінні підприємствами. Основні моделі управління. Реструктуризація підприємств в умовах: переходу до ринку. Організаційна реструктуризація. Фінансова реструктуризація.

Інфраструктура; професійної підтримки підприємств, фірм. Консультування, щодо управління (менеджмент – консалтинг) Аудит і бухгалтерське консультування. Юридичне консультування. Консультування зі, питань організації виробництва і реалізації та. з інших питань.

### **1.10. Теоретичні аспекти ринкової трансформації економіки України**

Цілі та основні напрямки ринкової трансформації економіки України. Інституціональні перетворення в Україні. Роздержавлення і приватизація - основа ринкових перетворень відносин власності і економічної, структури виробництва. Форми і механізм роздержавлення та приватизації.

Демонополізація та формування конкурентного середовища. < Реформування фінансово-податкової та грошово-кредитної систем. Формування ринкових відносин в агропромисловому комплексі. Соціальна складова економічних перетворень в Україні. Тіньова економіка в Україні: причини, соціально-економічні наслідки та шляхи подолання.

Зовнішньоекономічна політика України в перехідний період. Формування українського типу відкритої економіки. Структура і форми міжнародних економічних зв'язків України. Основні проблеми та суперечності перехідних процесів в Україні. Роль держави в становленні ринкової економіки України. Політика реформ та економічна безпека держави.

### **1.11. Глобалізація світогосподарських зв'язків та загально цивілізаційні проблеми людства**

Сучасна глобалізація світогосподарських зв'язків і виникнення загально цивілізаційних проблем людства. Природа і види глобальних проблем сучасності та їх класифікація. Паливно-енергетична та сировинна проблеми. Демографічні проблеми світу і шляхи її вирішення. Засвоєння Світового океану і Космосу.

Проблема і шляхи скорочення зон зубожіння, голоду і хвороб у світі. Масштаби загрози і шляхи вирішення екологічних проблем. Національні і глобальні проблеми роззброєння та демілітаризації економіки.

Взаємопов'язаний характер, економічні основи та шляхи вирішення глобальних проблем людства; Необхідність і форми міжнародного співробітництва у вирішенні глобальних економічних проблем.

## **РОЗДІЛ 2«РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА»**

### **2.1. Предмет, метод та завдання дисципліни**

Поняття “Регіональна економіка”. Роль продуктивних сил у розвитку економіки країни. Територіальний поділ праці і розміщення продуктивних сил. Взаємозв'язок понять “розвиток” і “розміщення продуктивних сил”. Основні форми територіального розвитку продуктивних сил. Місце дисципліни в системі навчальних дисциплін, його зв'язок з галузевими економіками. Методи наукових досліджень стосовно розміщення продуктивних сил. Структура дисципліни, її головні наукові завдання. Наукове, прикладне, освітнє та виховне її значення.

Завдання раціонального розміщення продуктивних сил, вирішення екологічних і соціально-економічних проблем.

## **2.2. Закономірності та принципи розвитку регіональної економіки**

Поняття “закон” та “закономірність”, відмінності між ними. Основні закономірності розміщення продуктивних сил: соціальна орієнтація господарської діяльності; економічна раціональність, плановірність, комплексність, наближення виробництва до джерел сировини, палива, до місць зосередження трудових ресурсів, до ринків збуту готової продукції. Поняття “принцип”. Головні принципи розміщення продуктивних сил, найістотніші закономірності: раціональне, найбільш ефективне розміщення виробництва; комплексний розвиток господарства регіону; раціональний територіальний поділ праці між регіонами і в межах їх територій; вирівнювання рівнів економічного і соціального розвитку регіонів; наближеність виробництва до джерел сировини, палива, енергії, місць споживання готової продукції; рівномірне розміщення виробництва по території країни; спеціалізація господарства окремих регіонів.

## **2.3.. Основні фактори розвитку економіки регіону**

Економічно ефективно розміщення економіки регіону. Чинники розвитку економіки регіонів, їх групування: сировинні, екологічні, технічні, демографічні, соціальні, економічні. Ступінь матеріаломісткості виробництва: низький, середній, високий. Паливно-енергетичний чинник. Енергомісткість виробництва окремих видів продукції. Водний чинник. Водомісткість окремих видів виробництв. Демографічний чинник. Чинник робочої сили. Чинник ринкової кон'юнктури. Транспортний чинник. Чинник науково-технічного прогресу. Соціальний чинник. Екологічний чинник. Екологізація виробництва.

## **2.4. Економічне районування**

Сутність економічного районування та об'єктивний характер його формування. Основа формування економічних районів. Наукові засади економічного районування. Економічний район як форма територіальної організації економіки. Основні районоутворювальні чинники. Суспільний поділ праці. Територіальні виробничі комплекси. Великі регіональні та індустріальні центри із зонами економічного тяжіння до них периферійних територій. Форми

територіальної організації виробництва. Принципи і критерії виділення великих економічних районів. Ієрархія економічних районів та їх типи. Середній економічний район. Малі райони (мікрорайони). Низові адміністративно-господарські райони.

## **2.5. Людський чинник розвитку економіки регіону**

Людський чинник розвитку продуктивних сил. Демографічний розвиток та демографічна ситуація. Чисельність населення та джерело її формування, депопуляція. Природний рух населення. Тенденції народжуваності та смертності. Типи відтворення населення, тенденції народжуваності та смертності. Регіональні особливості відтворення населення. Міграція населення та її типологія. Структура населення за статтю, віком, освітою, професією та кваліфікацією. Статеві-вікова "піраміда". Соціальна структура населення. Розміщення населення на території. Урбанізація та міське розселення. Типологія міст та напрями їх розвитку. Еволюція форми територіальної організації міського і сільського розселення. Динаміка та структура сільського розселення. Зайнятість та самозайнятість населення, безробіття. Робоча сила та особливості її використання в галузях народного господарства. Формування регіональних ринків праці, їх регулювання.

## **2.6. Природно-ресурсна основа розвитку регіональної економіки**

Природні умови та ресурси, їх класифікація та економічне значення. Природно-ресурсний потенціал та його економічна оцінка. Паливні ресурси (вугілля, нафта, газ, дрова, торф, горючі сланці), їх техніко-економічна характеристика, розміщення та використання. Енергетичні ресурси. Рудні мінеральні ресурси (залізна, марганцева та хромові руди, руди кольорових металів), їх техніко-економічна характеристика, розміщення та використання. Нерудні мінеральні ресурси (гірничо-хімічна сировина, сировина для металургійної, хімічної промисловості та промисловості з виробництва будівельних матеріалів). Земельні ресурси, структура земельного фонду та її територіальні відмінності. Відновлення родючості земель (меліорація, рекультивация, боротьба з ерозією тощо). Проблема збереження ґрунтів. Водні ресурси, їх формування та розміщення. Водобезпечність та водоспоживання. Охорона водних ресурсів.

Кліматичні ресурси та їх значення для спеціалізації та розміщення сільського господарства. Природні ресурси сільськогосподарського виробництва. Лісові ресурси, лісистість території, суспільне та господарське значення лісу. Комплексне використання. Охорона та відтворення лісів. Природні рекреаційні ресурси. Вторинні ресурси ( відходи різних видів промислового виробництва). Основні шляхи ресурсозбереження.

## **2.7. Природно-економічний потенціал України та її регіонів**

Еколого-економічний потенціал України. Особливості його використання. Потенційно небезпечні виробництва в Україні. Розвиток і розміщення потенційно-небезпечних виробництв у містах України, їх вплив на економіку. Сутність ризику в управлінні економічною безпекою. Кількісна та якісна оцінка природних ресурсів та природних умов. Вимоги до розміщення потенційно небезпечних виробництв. Економічний ризик та екологічна безпека. Національний господарський комплекс як форма організації продуктивних сил. Структура національного господарського комплексу. Промисловість, її господарське значення, рівень розвитку, структура.

## **2.8. Регіональний розвиток міжгалузевих комплексів в Україні**

Структурна переорієнтація економіки України. Особливості формування й аналізу міжгалузевих комплексів. Міжгалузевий комплекс як система економічних взаємопов'язаних галузей сфери матеріального і нематеріального виробництва. Науково-технічний прогрес і розвиток міжгалузевих комплексів. Цільовий підхід у визначенні міжгалузевих комплексів. Технологічний підхід. Структурна переорієнтація економіки України. Суперечності розміщення та регіонального розвитку продуктивних сил. Природа суперечностей розміщення виробництва та регіонального розвитку. Специфічні суперечності розміщення та регіонального розвитку виробництва.

## **2.9. Паливно – енергетичний комплекс**

Паливно-енергетичний комплекс ( ПЕК), його місце і роль у суспільному господарстві України. Склад комплексу, особливості структури. Кількісна та якісна оцінка паливних ресурсів. Паливно-енергетичний баланс та шляхи його вдосконалення. Енергетична політика держави. Енерго-екологічні проблеми. Вугільна промисловість, її структура та розміщення. Видобуток, збагачення і

споживання кам'яного та бурого вугілля. Характеристика вугільних родовищ. Проблеми розвитку вугільної промисловості. Екологічні проблеми видобутку і використання твердого палива. Нафтова промисловість, її розвиток та розміщення, забезпеченість нафтопродуктами. Нафтопереробна промисловість. Нафтохімічні комплекси. Проблеми розвитку та розміщення нафтової промисловості. Газова промисловість, її значення, особливості розвитку та розміщення. Проблеми розвитку і розміщення газової промисловості. Газохімічні комплекси. Екологічні проблеми видобутку нафти і газу. Електроенергетика, її значення. Структура енергетичного балансу. Теплові, атомні, гідравлічні та гідроакumuлюючі електростанції, їх значення та розміщення. Єдина енергетична система України. Головні лінії електропередач. Каскад ГЕС на Дніпрі. Використання нетрадиційних джерел енергії. Екологічні проблеми паливно-енергетичного комплексу у зв'язку з дефіцитом палива.

### **2.10. Гірничо – металургійний комплекс**

Гірничо-металургійний комплекс, його економічне значення в забезпеченні суспільного господарства конструктивними матеріалами. Структура комплексу.

Гірничодобувна промисловість. Сировинні бази чорної металургії. Видобуток і збагачення залізної, марганцевої руд, особливості їх розміщення. Виробництва нерудної металургійної сировини (флюсів, вогнетривких матеріалів). Коксохімічна промисловість. Металургійна промисловість. Чорна металургія, її структура, особливості розміщення. Територіальна концентрація та комплексність (комплекси) чорної металургії. Проблеми розвитку чорної металургії. Кольорова металургія, її економічне значення та структура. Особливості розміщення свинцево – цинкової, нікелевої, мідної, алюмінієвої, титаномagneзної, золотодобувної, ртутної, уранової та інших галузей кольорової металургії. Економічні проблеми розвитку кольорової металургії. Перспективи розвитку кольорової металургії.

Екологічні проблеми, пов'язані з розвитком і розміщенням гірничо-металургійного комплексу.

### **2.11. Машинобудівний комплекс**

Машинобудівний комплекс, його економічне значення та роль у розвитку науково-технічного прогресу. Структура машинобудівного комплексу. Особливості

розміщення його головних галузей : тракторне та сільськогосподарське, транспортне та підйомно-транспортне машинобудування, приладобудування; верстатобудівна та інструментальна промисловість; хімічне та нафтохімічне, будівельно-шляхове та комунальне; металургійне, гірничорудне та гірничошахтне машинобудування; енергетична та електротехнічна промисловість; машинобудування для легкої та харчової промисловості. Районування машинобудування. Форми територіального зосередження підприємств і територіальна структура, найважливіші машинобудівні центри і вузли. Проблеми розвитку машинобудівного комплексу та шляхи їх розв'язання.

### **2.12. Комплекс хімічної індустрії та лісопромисловий комплекс**

Роль хімічної промисловості у народному господарстві, зв'язок з іншими галузями. Хіміко-промисловий комплекс, його економічне значення, особливості структури, розвитку і розміщення. Природні ресурси хімічної промисловості, їхня кількісна та якісна оцінка. Характеристика головних галузей хімічної промисловості: гірничо-хімічна ( видобуток сірки та солі ), промисловість основної хімії ( виробництво соди, кислот, мінеральних добрив ), промисловість органічного синтезу, виробництво фарб, лаків, смол, пластмас, хімічних волокон, нафтохімічна, шкіряно-хімічна, фармацевтична промисловість). Екологічні проблеми розвитку хімічної промисловості. Лісове господарство, його значення. Оцінка лісових ресурсів України. Лісодефіцитні та лісосировинні регіони. Характеристика : лісогосподарської ( лісове господарство та лісозаготівельна промисловість ), деревообробної ( лісопильна, фанерна, меблева ), целюлозно-паперової ( картонна, паперова) та лісохімічної промисловості. Екологічні проблеми розвитку лісопромислового комплексу.

### **2.13. Комплекс з виробництва товарів народного споживання**

Структура комплексу з виробництва товарів народного споживання (виробництво побутової техніки, місцева, взуттєва та легка промисловість) та його соціально-економічне значення. Значення галузей, що виробляють предмети споживання. Пріоритетність розвитку виробництва та підвищення якості продукції і насичення нею ринку. Структура комплексу.



Основні види діяльності. Особливості розміщення. Вплив ринку на розвиток та розміщення промисловості за видами діяльності. Вплив НТП на розвиток комплексу. Структура промисловості. Характеристика розміщення галузей. Проблеми використання потенціалу виробництва непродовольчих товарів. Особливості розміщення галузей та структурних змін у непродовольчому комплексі. Легка промисловість. Умови та фактори, що впливають на розвиток легкої промисловості. Сировинна база. Сучасний стан галузей промисловості. Основні галузі: текстильна, трикотажна, швейна, шкіряно-взуттєва промисловість, інші галузі. Райони та провідні центри розміщення. Міжгалузеві зв'язки легкої промисловості. Основні проблеми та перспективи розвитку галузей.

#### **2.14. Будівельно-промисловий комплекс**

Техніко-економічна специфіка галузей промисловості будівельних матеріалів і будівельної індустрії. Будівельно-промисловий комплекс, його економічне значення, структура. Характеристика природних будівельних матеріалів та забезпеченість останніми території України. Розміщення галузей промисловості по виробництву будівельних матеріалів: цементна, скляна, керамічна, фарфоро-фаянсова, цегляна, виробництво в'язучих та покрівельних матеріалів, залізобетонних виробів, видобуток та обробка природних кам'яних матеріалів. Розміщення сировинної бази галузі за рахунок використання шлаків та інших відходів. Проблеми розвитку і розміщення промисловості будівельних матеріалів. Комбінування цементної промисловості з металургійною.

#### **2.15. Агропромисловий та продовольчий комплекс**

Місце і роль агропромислового комплексу в економіці країни. Агропромисловий комплекс (АПК), його структура. Форми суспільної та територіальної організації АПК. Вплив природно-кліматичних чинників на розвиток і розміщення АПК. Сільське господарство (сировинна ланка), особливості його структури, спеціалізація та розміщення. Структура та використання сільськогосподарських угідь. Сільськогосподарські зони України. Земельний фонд України. Землеробство, його значення, структура. Зернове господарство. Виробництво технічних культур, картоплі, овочів, кормових культур. Садівництво та виноградарство. Спеціалізовані рослинницько-промислові комплекси: зерно

промисловий, цукропромисловий, олійно-жировий, плодоовочеконсервний, виноградарсько-виноробний, картоплепромисловий, ллянопромисловий. Тваринництво, його значення. Спеціалізація, розміщення. Скотарство, свинарство, вівчарство, козівництво, птахівництво, рибне господарство, конярство, кролівництво, звірівництво, бджільництво та шовківництво. Спеціалізовані тваринницько-промислові комплекси: молочнопромисловий, м'ясопромисловий, птахопромисловий. Проблеми розвитку і розміщення агропромислових комплексів у зв'язку з процесами роздержавлення і приватизації в аграрному секторі економіки. Екологічні проблеми розвитку АПК. Виробнича спеціалізація сільського господарства.

### **2.16. Транспортний комплекс та зв'язок**

Транспорт як найважливіша сфера інфраструктурного призначення народного господарства. Найважливіші функції транспорту. Роль транспорту в економіці України. Чинники формування транспортної мережі. Вплив науково-технічного прогресу на розвиток і розміщення транспорту. Сухопутний, водний і повітряний транспорт. Структура вантажообігу та пасажирообороту. Основні напрямки магістральних перевезень залізничним та автомобільним транспортом. Характеристика окремих видів транспорту: залізничного, автомобільного, річкового, морського, повітряного, трубопровідного та підвісного. Особливості функціонування окремих видів транспорту та їх взаємозв'язку. Система магістральних трубопроводів, основні авіалінії внутрішньодержавного і міжнародного значення. Районування транспорту України. Транспортна система та комплекс. Міжнародні транспортні коридори. Структура перевезень вантажів різними видами транспорту. Проблеми розвитку транспортного комплексу.

### **2.17. Соціальний комплекс**

Соціальна сфера та її інфраструктура. Функціональна та економічна сутність, її соціально-економічне значення у комплексному розвитку продуктивних сил. Основні елементи територіальної структури соціальної інфраструктури. Комплекс соціальної інфраструктури, його суть, рівень розвитку. Аналіз структури, елементів соціального комплексу (житлово-побутового, торговельного, транспортного, культурно-освітнього, науково-технічного, оздоровчого та рекреаційного).

Сучасний стан, особливості та принципи розвитку соціальної інфраструктури. Регіональні відмінності рівня життя та добробуту населення. Комплексна оцінка рівнів соціального розвитку економічних районів та їх соціальні проблеми в умовах становлення ринкових відносин.

### **2.18. Економіка України як єдиний господарський комплекс**

Економіка України як єдиний господарський комплекс. Економічний простір, його характеристика і параметри. Єдність економічного простору. Основні риси господарського комплексу України. Галузеві і територіальні підсистеми. Матеріальне виробництво і виробництво послуг. Територіальні соціально-економічні підсистеми. Постіндустріальна економічна база. Класифікація економіки України. Сутність поняття “структура економіки”. Галузева структура економіки та її регіональні особливості. Реструктуризація економіки в ринкових умовах. Посилення процесів інтеграції та підвищення ролі економіки регіонів. Ефективність структурної трансформації економіки.

### **2.19. Регіональна економіка, особливості її формування**

Методологічні основи регіональної економіки. Сутність регіональної економіки. Територіальні аспекти економічної діяльності. Об’єктивні передумови та закономірності формування регіональної економіки. Регіональна економіка як геопросторове відображення економічних процесів. Сучасні моделі соціально-економічного розвитку регіону. Просторові форми організації господарства. Промисловий пункт. Промисловий центр. Промисловий вузол. Агломерація. Спеціалізований район. Зв’язки регіональної економіки з загально-методологічними дисциплінами. Передумови регіонального економічного розвитку. Вплив кооперування різних суб’єктів господарювання, комбінування і концентрація виробництва на розвиток регіональної економіки.

### **2.20. Економіка економічних районів**

Економіка економічних районів. Особливості розвитку продуктивних сил. Характеристика природно-ресурсного, виробничого і трудового потенціалу. Галузева і територіальна структура господарства. Місце і роль економічного району в економіці України. Господарський комплекс економічного району. Формування та використання енергозберігаючих технологій. Аналіз та оцінка показників

соціально-економічного розвитку економічного району. Особливості розселення та їх вплив на стан економіки регіону. Науково-технічний потенціал району. Агропромисловий потенціал. Транспорт і зв'язок. Їх місце і роль у розвитку економіки економічного району.

### **2.21. Інвестиційна політика в регіональному розвитку продуктивних сил**

Інвестиційна діяльність як складова інвестиційного процесу. Державне регулювання інвестиційної діяльності. Витрати на розширення й оновлення виробництва. Види інвестицій: реальні та фінансові. Інвестори, види їх коштів. Державні інвестиції. Бюджетне фінансування інвестиційної діяльності з метою реалізації державних регіональних програм. Мета державної інвестиційної політики. Позабюджетні інвестиційні фонди. Шляхи активізації інвестиційного процесу. Капітальні вкладення в основні фонди як основна складова інвестицій. Відтворувальна, галузева, територіальна і технологічна структура капітальних вкладень. Регіональна інвестиційна політика в Україні. Перерозподіл повноважень і прав у сфері інвестицій між центром і регіонами. Фінансово-економічний механізм розподілу капіталовкладень. Моніторинг в системі оцінювання інвестиційного потенціалу регіону. Шляхи залучення іноземних інвестицій в Україні та її регіонах. Ефективність використання іноземних інвестицій. Державне управління у цій сфері, створення системи спеціального законодавства та підзаконних актів щодо іноземних інвестицій. Територіальний розподіл іноземних інвестицій в Україні. Активізація інвестиційної діяльності на рівні регіонів. Роль маркетингу у формуванні іміджу регіону. Проблеми регіонального розвитку та регіональної політики. Інвестиційна привабливість регіонів. Оцінка і прогнозування інвестиційної привабливості регіонів. Депресивні регіони. Державна інвестиційна політика в державних регіонах. Напрями регулювання інвестиційної діяльності в державних регіонах, орієнтація на бюджетну самостійність господарюючих суб'єктів у вирішенні внутрішніх соціально-економічних проблем.

### **2.22. Регіональна економічна політика та управління регіональним розвитком**

Сутність державної регіональної економічної політики як складової загальнодержавної економічної політики. Основні принципи формування

загальнодержавної економічної політики. Моделі регіональної політики. Об'єкти і суб'єкти державної регіональної політики. Цілі державної регіональної політики та завдання державної регіональної економічної політики у сфері матеріального виробництва і в соціальній сфері. Наукове обґрунтування регіонального розміщення продуктивних сил. Механізми реалізації регіональної економічної політики. Регіональні засади управління державним і комунальним секторами економіки.

### **2.23. Регіони в конкурентному ринковому середовищі**

Природно-ресурсний потенціал регіонів як передумова формування стабільної регіональної економіки та конкурентного середовища. Особливості формування ринкових відносин у регіоні, структурна перебудова його економіки, та ринкове середовище. Основні чинники визначення привабливості регіону для розміщення нових і реконструкції існуючих виробництв для створення нових робочих місць. Роль підприємницького капіталу у розвитку конкурентоспроможних виробництв. Зовнішні і внутрішні чинники формування ринкового середовища. Транзитний потенціал і його вплив на стан конкуренції в регіоні. Обмеження та негативні чинники у формуванні конкурентоспроможності регіонів. Методичні підходи виявлення конкурентних позицій регіону та перспектив розвитку конкурентоспроможності виробництва.

Шляхи зміцнення конкурентних позицій регіонального рівня (зміцнення становища регіону в територіальному поділі праці та міжрегіональній інтеграції; зміцнення фінансово-кредитної та бюджетної системи регіону; формування і розвиток системи регіональних ринків, створення умов для надійного їх функціонування тощо). Стимулювання чинників, що забезпечують розвиток конкурентних позицій суб'єктів регіонального ринку та формування ринкової інфраструктури. Врахування спеціалізації кожного регіону і його місце у формуванні конкурентного середовища України .

### **2.24. Наукові засади раціонального природокористування**

Екосистеми як визначальне поняття в екології. Потоки енергії як речовини в екосистемах. Види екосистем. Специфіка впливу антропогенних факторів на екосистеми. Геосфера як найбільша екосистема планети. Вчення В.І. Вернадського

про біосферу, ноосферу. Самовідновлювальні властивості біосфери та їхня обмеженість. Роль живої речовини в біосфері. Специфічні особливості ролі людини в біосфері.

Поняття природокористування. Етапи природокористування в Україні. Критерії ефективності природокористування. Концепції безплатності та невичерпності природних ресурсів. Затратно-результативна концепція та її неспроможність. Диференційна рента як основний критерій економічної оцінки природних ресурсів. Специфіка нинішнього етапу природокористування в Україні. Принципи раціонального природокористування.

### **2.25. Екологічний моніторинг і система екологічної інформації**

Екологічний моніторинг і його види. Роль екологічної паспортизації підприємств у визначенні їхнього впливу на навколишнє середовище і в контролі за дотриманням природоохоронних норм і правил у процесі господарської діяльності. Зміст і структура паспорта підприємств.

Основи екологічного нормування. Нормування охорони атмосферного повітря. Нормування споживання ресурсів у галузях економіки. Ліміти споживання і відведення води. Нормування паливно-енергетичних ресурсів. Контроль за додержанням норм.

Система екологічної інформації. Статистика стану, охорони і раціонального використання надр, земельних, водних та інших ресурсів.

### **2.26. Економічний механізм природокористування та охорони навколишнього середовища**

Нинішній етап розвитку цивілізації та необхідність удосконалення управління природокористуванням та охороною навколишнього середовища. Пріоритетність природоохоронних інтересів. Форми власності та особливості організації управління природокористуванням.

Управління природокористуванням як система моніторингу, планування, госпрозрахункового механізму. Збитки від забруднення навколишнього середовища та врахування їх під час нарахування платежів за викиди забруднюючих речовин. Види збитків. Методи визначення економічних збитків. Економічні збитки від забруднення атмосфери, водних об'єктів, ґрунтів і методи їх визначення. Платежі за

викиди забруднюючих речовин. Податки за забруднення компонентів навколишнього середовища. Штрафи за перевищення допустимих викидів та аварійні викиди. Плата за розміщення відходів.

Організаційна структура управління природоохоронною сферою. Завдання і функції. Природоохоронні органи на місцях. Відповідальність і завдання інших органів влади у сфері раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища. Роль громадськості і засобів масової інформації природоохоронної діяльності. Громадські організації охорони природи. Правове регулювання природокористування і природоохоронної діяльності.

Законодавство України та інші нормативні акти з питань природокористування та охорони навколишнього середовища. Відповідальність за порушення природоохоронного законодавства.

### **2.27. Економічна та соціальна ефективність природоохоронної діяльності**

Природоохоронні заходи та принципи їх економічного обґрунтування. Показники економічної і соціальної ефективності природозахисних витрат. Чистий економічний ефект природоохоронних заходів. Визначення загальної економічної ефективності затрат на охорону навколишнього середовища. Соціальна та економічна ефективність безвідходних і маловідходних технологій.

### **2.28. Світовий досвід і міжнародне співробітництво області в охорони навколишнього природного середовища**

Організаційна структура управління раціональним природокористуванням та охороною довкілля у США, Японії, Канаді. Екологічне регулювання в інших країнах: основні принципи і підходи. Законодавство про охорону навколишнього середовища. Структура державного управління природоохоронними програмами.

Економічні важелі управління природокористуванням. Державне фінансування охорони навколишнього середовища. Проблеми використання та відтворення відновлювальних природних ресурсів. Роль ресурсозбереження у вирішенні проблем природокористування США, Канади, Японії та інших країн.

Міжнародне співробітництво в царині охорони навколишнього середовища. Міжнародні природоохоронні організації та асоціації. Екологічне виховання населення.

## **РОЗДІЛ 3 «МІКРОЕКОНОМІКА»**

### **3.1. Предмет і метод мікроекономічної теорії**

Мікроекономіка як складова частина економічної теорії. Предмет мікроекономіки. Значення мікроекономічної теорії. Мікроекономіка як важливий інструмент діяльності менеджерів і спеціалістів, що відповідають за розробку стратегії фірми.

Методологічна основа мікроекономічної теорії. Загальнонаукові методи дослідження: аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння, гіпотеза, абстракція. Економічне моделювання -графічне, табличне, аналітичне. Позитивний та нормативний аналіз в мікроекономіці. Граничний аналіз.

Проблема обмеженості ресурсів і необхідність вибору. Альтернативність цілей при використанні обмежених ресурсів і раціональність поведінки суб'єктів ринкових відносин. Ринок. Типи ринків. Основні ознаки ринків досконалої і недосконалої конкуренції. Поняття мікросистеми як суб'єкта ринкової економіки. Мета, роль і особливості функціонування мікросистем. Модель кругообігу ресурсів, продуктів і доходів у межах мікросистем в умовах ринкової економіки.

### **3.2. Попит і пропозиція. Еластичність**

Попит індивідуальний і ринковий. Закон попиту. Соціальні ефекти, що ускладнюють зв'язок між індивідуальним та ринковим попитом: ефекти "юрби", "сноба", Веблена. Цінові і нецінові фактори зміни попиту. Зміни в обсязі попиту і попиті в цілому, їх графічне зображення.

Еластичність попиту. Коефіцієнт еластичності попиту. Методичні підходи до обчислення показника еластичності: еластичність в точці та дугова еластичність. Характеристика попиту з точки зору міри еластичності. Фактори еластичності попиту. Цінова еластичність попиту і загальна виручка. Суть перехресної еластичності попиту, методика обчислення відповідного коефіцієнта. Кількісні параметри еластичності для взаємозамінних і взаємодоповнюючих товарів. Еластичність попиту за доходом. Параметри коефіцієнта еластичності попиту за доходом для нормальних і низькоякісних товарів.



Пропозиція індивідуальна і ринкова. Закон пропозиції. Цінові та нецінові фактори зміни пропозиції. Зміни в обсязі пропонованого товару та в пропозиції, їх графічне зображення.

Еластичність пропозиції. Обчислення рівня цінової еластичності пропозиції і вплив на неї часового фактора.

Взаємодія попиту і пропозиції. Ринкова рівновага. Рівноважна ціна. Відхилення цін від рівноважного рівня. Дефіцит і надлишок товару на ринку. Введення державою податків і зміна стану рівноваги. Використання в бізнесі аналізу попиту і пропозиції.

### **3.3. Теорія поведінки споживача**

Основні етапи моделювання процесу прийняття рішення споживачем. Вихідні умови аналізу поведінки споживача. Поняття потреби, блага, корисності, взаємозв'язок між ними. Корисність споживчого блага: змістові характеристики. Кількісний і порядковий підходи до вимірювання корисності. Сукупна і гранична корисність, динаміка їх зміни. Закон спадної граничної корисності блага. Вплив на поведінку споживача бюджетних обмежень і цін. Раціональний вибір споживача. Правило максимізації корисності і рівновага споживача.

Набори байдужості. Криві байдужості та їх властивості. Карта кривих байдужості. Гранична норма заміщення благ, її динаміка. Бюджетне обмеження споживача. Бюджетна лінія: рівняння і графічна побудова. Властивості бюджетної лінії. Оптимізація споживчого вибору. Рівновага споживача. Спільне та відмінне в поясненні вибору споживача з точки зору кількісної та порядкової теорій корисності.

Ефект доходу та ефект заміщення в індивідуальному попиті споживача. Утворення надлишку споживача. Приріст надлишку споживача як показник його добробуту. Особливості поведінки українського споживача на ринку перехідного періоду.

### **3.4. Підприємницька діяльність та поведінка виробника**

Підприємство як мікросистема. Мотивація поведінки підприємства. Підприємство, його основні види. Вибір організаційно – економічної форми.

Фактор часу і період функціонування підприємства: миттєвий, короткостроковий і довгостроковий. Види підприємств та господарських товариств. Законодавство України про підприємства та господарські товариства.

Фактори виробництва. Поняття і параметри виробничої функції. Сукупний, середній та граничний продукт. Виробнича функція з одним змінним фактором і її графічне зображення. Закон спадної продуктивності або віддачі факторів виробництва. Виробнича функція з двома змінними факторами. Крива однакового продукту - ізокванта. Визначення технологічної ефективності виробництва. Гранична норма технологічного заміщення.

### **3.5. Витрати виробництва**

Поняття витрат. Альтернативність витрат. Види витрат. Класифікація витрат. Поняття середніх змінних, середніх постійних та середніх сукупних витрат. Нормальний прибуток як елемент витрат. Граничні витрати та їх інформаційна функція. Динаміка витрат виробництва в короткостроковому періоді.

Виробництво і витрати на довгострокових часових інтервалах. Побудова планової кривої вибору підприємства. Збільшення випуску продукції за рахунок пропорційного нарощування обсягів ресурсів. Постійна, спадна та зростаюча віддача від масштабу. Фактори позитивного і негативного ефекту від масштабу виробництва. Проблема вибору оптимальних розмірів підприємства. Вибір комбінації виробничих факторів за критеріями мінімізації витрат з огляду на економічну ефективність виробництва. Лінія однакових витрат - ізокоста. Умова мінімізації витрат заданої кількості продукції: спільний графік однакового продукту та однакових витрат. Правило найменших витрат і рівновага виробника.

### **3.6. Поведінка підприємства в умовах досконалої конкуренції**

Характерні риси ринку досконалої конкуренції. Мета вивчення "чистої" конкуренції. Ринковий попит на продукцію підприємства в умовах досконалої конкуренції. Поняття сукупного, середнього і граничного доходу та їх значення для аналізу поведінки виробника.

Підходи до визначення оптимальних обсягів випуску продукції підприємства: рівність сукупного доходу і сукупних витрат, рівність граничного доходу і граничних витрат. Максимізація прибутку, мінімізація збитків. Умова припинення діяльності підприємства в короткостроковому періоді. Правило максимізації прибутку та його особливості в умовах досконалої конкуренції.

Довгострокова рівновага підприємства в умовах досконалої конкуренції. Умови довгострокової рівноваги.

### **3.7. Підприємство на монопольному ринку**

Монополія, її сутність та види. Основні види бар'єрів для доступу конкурентів у монополю галузь. Крива попиту на продукцію монополіста.

Одночасний вибір монополістом ціни й обсягу виробництва. Максимізація прибутку і мінімізація збитків в короткостроковому періоді. Довгострокова рівновага монополіста та її особливості. Свідоме створення та підтримання монополістом вхідних бар'єрів у довгостроковому періоді. Цінова дискримінація: економічні умови виникнення, основні види та наслідки. Монопольна влада виробника, її показники.

Наслідки монополії в економіці. Монополія і регулюючі функції ринкового механізму. Порівняльна оцінка конкурентного та монопольного ринків. Потреба в державному регулюванні монополії, антимонопольна політика.

### **3.8. Поведінка підприємства в умовах монополістичної конкуренції**

Характерні риси ринку монополістичної конкуренції. Спільне і відмінне між монополістичною конкуренцією та досконалою конкуренцією і чистою монополією. Еластичність попиту в умовах монополістичної конкуренції. Ринково-продуктова стратегія підприємства (вибір ціни і обсягу виробництва) в умовах монополістичної конкуренції.

Сутність і передумови розвитку нецінової конкуренції. Диференціація продукту та її напрями в умовах монополістичної конкуренції. Методи нецінової конкуренції. Реклама та її ефективність для виробника. Вплив рекламної діяльності на обсяг продажу і витрат. Позитивний і негативний аспекти рекламної пропаганди товарів. Значення рекламної кампанії в діяльності підприємств соціально-культурної

сфери. Економічна ефективність монополістичної конкуренції у порівнянні з іншими ринковими структурами.

### **3.9. Олігополістична структура ринку і підприємство**

Сутність і основні ознаки олігополії. Взаємозалежність підприємств. Змова і суперництво: дилема олігополіста. Застосування теорії ігор у поясненні некооперативної й кооперативної поведінки олігополіста. Цінові війни: наслідки для споживачів і товаровиробників.

Основні моделі олігополістичного ціноутворення. Модель Курно: аналіз взаємовідносин дуополістів. Модель "ламаної" кривої попиту. Утворення та діяльність картельних спілок. Рівновага у картелі. Таємні змови, їх міцність і загострення конкуренції. Антитрестівське законодавство як чинник, що протидіє таємній змові. Модель "лідерства у цінах" та ціноутворення за принципом "витрати плюс...". Ефективність олігополії порівняно з іншими ринковими структурами. Економічні наслідки олігополії.

### **3.10. Підприємство на ринку факторів виробництва**

Фактори виробництва, їх роль і оцінка. Особливості попиту на ринку факторів виробництва. Чинники, що впливають на еластичність попиту на ресурси. Особливості пропозиції на ринку факторів виробництва. Граничний продукт фактора виробництва і граничні витрати. Рівновага на досконало конкурентному і недосконало конкурентному ринку факторів виробництва.

Праця як фактор виробництва. Сутність та особливості вживання поняття "заробітна плата". Характеристика досконало конкурентного ринку праці. Обґрунтування рішення виробника про наймання працівника. Фактори, що впливають на формування ринкового попиту на працю. Пропозиція праці. Обґрунтування вибору робітника між працею і дозвіллям за ординалістською теорією корисності. Ефекти зміни доходу і заміщення за умови зміни заробітної плати. Криві пропозиції праці, що "вигинаються назад". Фактори, що впливають на ринкову пропозицію послуг праці.

Характеристика недосконало конкурентного ринку праці. Монопсонічний ринок праці. Прийняття монопсоністом рішення про наймання працівника. Монопольна влада продавців праці. Створення профспілок працівників. Диференціація

заробітної плати. Ринок праці в Україні. Капітал як ресурс тривалого користування. Аналіз основного і оборотного капіталу. Ефективність використання основних фондів. Поняття позичкового процента. Вплив ставки позичкового процента на інвестиційні рішення підприємства. Очікувана норма чистого прибутку і оптимізація обсягу інвестицій. Крива попиту на інвестиції. Дисконтована вартість і обґрунтування інвестиційних рішень. Розвиток іноземного інвестування в Україні. Законодавство України про іноземні інвестиції. Ринок природних ресурсів. Чиста економічна рента і ціна землі.

### **3.11. Мікроекономіка суспільного сектора**

Роль державної політики в коригуванні механізму ринкового регулювання. Зовнішні ефекти. Позитивні та негативні зовнішні ефекти. Суспільні та приватні вигоди (витрати). Проблема екологічного забруднення навколишнього середовища і роль державних інститутів у її розв'язанні. Суспільні блага. Попит на суспільні блага. Змішані суспільні блага. Оптимізація суспільного вибору. Соціальний вигравш. Соціальні витрати. Максимізація суспільного добробуту. Порівняння граничного суспільного вигравшу і граничних суспільних витрат. Економічна оцінка соціальних проектів. Засоби прийняття суспільних рішень в умовах прямої і представницької демократії. Демократичні засади Конституції України. Державна влада в Україні.

Неспроможність державного сектора розв'язати певні соціальні проблеми. Особливі інтереси і "гонитва за рентою", відсутність вибору у виборців. Суспільний сектор України. Роль держави у розв'язанні сучасних екологічних проблем та "хвороб" міста. Проблема нерівності доходів і бідності в Україні.

### **3.12. Загальна рівновага і економічна ефективність**

Часткова та загальна рівновага. Етапи аналізу загальної рівноваги. Ефект зворотного зв'язку. Система рівнянь загальної рівноваги за Вальрасом. Необхідність ринкового обміну, його вигоди. Діаграма Еджуорта. Ефективність обміну. Крива контрактів. Парето-ефективний розподіл. Ефективність та справедливність. Розподіл виробничих ресурсів. Крива виробничих контрактів. Парето-оптимальний розподіл ресурсів. Крива виробничих можливостей та

ефективність виробництва. Теорія загальної рівноваги та політика в галузі економіки добробуту. Критерії оцінки добробуту.

## **РОЗДІЛ 4 «МАТЕМАТИКА ДЛЯ ЕКОНОМІСТІВ»**

### **Вища математика**

#### **Тема 4.1. Поняття про лінійний простір**

Векторний простір. Норма вектора. Лінійна незалежність векторів. Лінійна комбінація векторів. Ранг системи векторів. Обчислення рангу системи векторів.

#### **4.2. Матриці. Дії над матрицями. Визначники**

Означення матриці. Види матриць. Дії з матрицями (додавання матриць, добуток матриць, множення матриці на число). Властивості добутку матриць. Транспонування матриць. Слід матриці. Невід'ємні матриці. Блочні матриці. Обернена матриця. Поняття про ранг матриці. Власні значення та власні вектори матриць.

Означення визначника. Визначники 2-го і 3-го порядку. Визначники вищих порядків. Визначник добутку квадратних матриць. Операції над визначниками і основні властивості визначників. Мінори та алгебраїчні доповнення. Обчислення визначників за допомогою розкладу за алгебраїчними доповненнями рядка або стовпця. Рекурентний метод обчислення визначників. Алгоритм обчислення оберненої матриці.

#### **4.3. Системи лінійних алгебраїчних рівнянь**

Поняття про системи лінійних рівнянь. Загальний вигляд системи лінійних рівнянь. Розв'язок системи. Системи сумісні і несумісні, визначені та невизначені. Матрична форма системи лінійних рівнянь. Методи розв'язку систем лінійних рівнянь. Основна та розширена матриці системи. Теорема Кронекера-Капеллі. Метод Гаусса. Розв'язування систем лінійних рівнянь методом оберненої матриці. Правило Крамера.

#### **4.4. Застосування апарату лінійної алгебри в економічних дослідженнях**

Використання матричних позначень і понять. Жорданові виключення та їх застосування до розв'язування систем лінійних рівнянь. Лінійні економічні моделі. Модель Леонтьєва багатогалузевої економіки. Балансові співвідношення.

Продуктивні моделі Леонт'єва. Вектори повних витрат. Модель рівноважних цін. Модель міжнародної торгівлі.

#### **4.5. Основні поняття векторного аналізу**

Скалярні і векторні величини. Вектори. Колінеарні вектори. Компланарні вектори. Лінійні операції над векторами. Лінійна залежність та незалежність векторів. Умова колінеарності двох векторів та умова компланарності трьох векторів. Векторний простір. Розклад вектора по базису. Проекція вектора на вісь. Довжина вектора. Напрямні косинуси. Лінійні операції з векторами в координатах. Координати вектора, заданого двома точками. Скалярний, векторний і мішаний добутки. Умова перпендикулярності двох векторів. Кут між векторами.

#### **4.6. Аналітична геометрія на площині**

Лінії на площині та їх рівняння. Параметричні рівняння лінії. Пряма як лінія першого порядку. Загальне рівняння прямої. Дослідження неповного рівняння прямої. Рівняння прямої у відрізках на осях.

Перетин двох прямих на площині. Параметричні і канонічні рівняння прямої. Рівняння прямої, яка проходить через дві задані точки. Рівняння прямої з кутовим коефіцієнтом. Кут між двома прямими. Умови паралельності та перпендикулярності двох прямих. Нормальне рівняння прямої. Зведення загального рівняння прямої до нормального вигляду. Відстань від точки до прямої. Лінії на площині. Загальне рівняння кривих другого порядку. Коло. Еліпс. Гіпербола. Парабола. Дослідження загального рівняння другого порядку.

#### **4.7. Аналітична геометрія у просторі**

Поняття поверхні. Рівняння поверхні. Лінія у просторі. Площина як поверхня першого порядку. Загальне рівняння площини. Дослідження неповного рівняння площини. Рівняння площини у відрізках на осях. Рівняння площини, що проходить через три задані точки. Кут між двома площинами. Умови паралельності та перпендикулярності двох площин. Нормальне рівняння площини. Відстань від точки до площини. Параметричні рівняння прямої. Канонічні рівняння прямої. Рівняння прямої, яка проходить через дві задані точки. Задання прямої двома загальними лінійними рівняннями. Кут між двома прямими. Умови паралельності

та перпендикулярності двох прямих. Кут між прямою і площиною. Умови паралельності та перпендикулярності прямої і площини.

#### **4.8. Елементи теорії множин**

Поняття множини. Основні символи і позначення. Співвідношення між множинами. Скінченні та нескінченні, обмежені і необмежені, зчисленні та незчисленні множини. Поняття підмножин. Еквівалентність множин. Порожня множина. Дії з множинами (сума, різниця, симетрична різниця, добуток множин). Числові множини. Дійсні числа та їх властивості. Додавання і віднімання дійсних чисел. Порівняння дійсних чисел. Числова пряма і множини на ній (множини натуральних, раціональних, ірраціональних, дійсних чисел). Абсолютна величина дійсного числа. Приклади виконання дій над множинами.

#### **4.9. Функції однієї змінної та їх класифікація. Послідовності. Границя функції**

Числові послідовності. Обмежені та необмежені послідовності. Поняття  $\epsilon$ -околу точки. Границя числової послідовності. Основні властивості збіжних послідовностей. Монотонні послідовності. Ознака збіжності монотонної послідовності. Число  $e$  та його економічна інтерпретація. Класифікація функцій. Поняття  $\epsilon$ -околу точки, який утримує її. Границя функції в точці. Односторонні границі. Теореми про границі. Перша і друга чудові границі. Деякі корисні границі. Нескінченно малі та нескінченно великі функції. Порівняння нескінченно малих та нескінченно великих функцій. Неперервність функції. Неперервність елементарних функцій. Властивості неперервних функцій. Рівномірна неперервність

#### **4.10. Похідна та диференціал функції однієї змінної**

Задачі, що приводять до поняття похідної. Визначення похідної. Геометричний, механічний та економічний зміст похідної. Таблиця похідних основних елементарних функцій. Похідна суми, добутку, частки. Похідна оберненої функції, суперпозиції функцій. Поняття про похідні вищих порядків. Похідна неявної функції. Логарифмічне диференціювання. Поняття диференційованості функції в точці. Неперервність та диференційованість функцій. Визначення диференціала функції. Геометричний зміст диференціала. Диференціал суми, добутку, частки. Інваріантність форми диференціала першого порядку.



Диференціали вищих порядків. Застосування диференціала в наближених обчисленнях. Використання поняття похідної в економіці: граничні показники в мікроекономіці

#### **4.11. Основні теореми про диференційовані функції та їх використання в практичних обчисленнях**

Теореми Ферма, Ролля, Лагранжа, Коші, їх геометричний зміст. Формула Лагранжа. Формула Тейлора. Розклад основних елементарних функцій за формулою Тейлора. Інтерполяція функцій. Розкриття невизначеностей. Правило Лопіталя. Обчислення еластичності функції.

#### **4.12. Дослідження функцій за допомогою апарату диференціального числення**

Умова постійності функції. Умови зростання та спадання функції на проміжку. Точки локального екстремуму. Необхідні та достатні умови екстремуму. Опуклість та вгнутість графіків функцій, точки перегину. Необхідна умова точки перегину. Асимптоти графіка функції. Загальна схема дослідження та побудови графіка функції. Економічні задачі про максимізацію прибутку та оптимізацію оподаткування підприємств.

#### **4.13. Функції багатьох змінних**

Функціональна залежність між змінними. Функції двох незалежних змінних та їх область визначення. Графічне зображення функції двох змінних. Лінії рівня функції двох змінних. Частинний і повний приріст функції. Частинні похідні. Диференціал функції. Похідна за напрямком. Градієнт функції. Локальний екстремум функції багатьох змінних. Функції багатьох змінних в задачах економіки. Метод найменших квадратів. Метод Лагранжа знаходження точок умовного екстремуму.

#### **4.14. Невизначений інтеграл**

Поняття первісної функції і невизначеного інтеграла. Властивості невизначеного інтеграла. Таблиця основних інтегралів. Найпростіші правила інтегрування. Метод заміни змінної. Метод інтегрування частинами. Інтегрування раціональних функцій. Інтегрування деяких видів ірраціональностей.

#### **4.15. Визначений інтеграл**

Задача обчислення площі. Інтегральні суми. Означення інтеграла, геометричний та економічний зміст. Основні властивості визначеного інтеграла. Формула Ньютона-Лейбніца. Геометричне застосування визначеного інтегралу. Використання поняття визначеного інтеграла в економіці. Наближене обчислення визначених інтегралів.

#### **4.16. Диференціальні рівняння першого порядку**

Означення диференціального рівняння. Поняття про порядок та загальний розв'язок диференціального рівняння. Класифікація диференціальних рівнянь. Диференціальні рівняння з відокремлюваними змінними. Лінійні однорідні та неоднорідні диференціальні рівняння першого порядку. Загальний розв'язок диференціального рівняння першого порядку.

#### **4.17. Диференціальні рівняння другого порядку**

Диференціальні рівняння другого порядку, які допускають зниження порядку. Лінійні однорідні диференціальні рівняння із сталими коефіцієнтами. Система лінійних диференціальних рівнянь. Розв'язок неоднорідного лінійного диференціального рівняння зі спеціальною правою частиною.

#### **4.18. Числові ряди**

Ряди, основні поняття. Збіжність числового ряду. Необхідна умова збіжності. Гармонічний ряд. Ряди з додатними членами. Необхідна і достатня умова збіжності ряду з додатними членами. Ознаки порівняння. Ознака Даламбера. Радикальна ознака збіжності Коші. Інтегральна ознака збіжності Коші. Знакопочергові ряди. Абсолютна і умовна збіжність.

#### **4.19. Степеневі ряди**

Теорема Абеля. Дії з степеневими рядами. Розклад функції у степеневі ряди. Область збіжності степеневого ряду. Ряд Маклорена. Використання числових рядів для побудови та дослідження рядів динаміки в економіці. Застосування степеневих рядів до наближених обчислень.

## **РОЗДІЛ 5. Теорія ймовірностей**

### **Тема 5.1. Основні поняття теорії ймовірностей**

Єдиноможливі, рівноможливі події. Повна група подій. Класичне і статистичне визначення ймовірності. Комбінаторні методи обчислення ймовірностей.

### **5.2. Основні теореми теорії ймовірностей**

Теорема додавання ймовірностей несумісних подій. Ймовірність появи однієї або кількох попарно несумісних подій. Сума ймовірностей подій, що утворюють нову групу. Теореми добутку та додавання ймовірностей сумісних подій. Наслідки теорем додавання та множення ймовірностей. Формула повної ймовірності. Схема дослідження Бернуллі. Ймовірність гіпотез.

### **5.3. Закони розподілу дискретних випадкових величин та їх числові характеристики**

Дискретні і неперервні випадкові величини. Відповідність між значеннями випадкової величини і їх ймовірностями. Форми завдання закону розподілу. Закони розподілу ймовірностей дискретної випадкової величини. Біномінальний розподіл. Розподіли Пуассона та геометричний. Числові характеристики випадкових величин: математичне сподівання, дисперсія, середньоквадратичне відхилення. Математичне сподівання числа появ подій у незалежних випробуваннях. Доцільність введення числової характеристики розсіювання випадкової величини. Формули для обчислення дисперсії. Властивості дисперсії. Середньоквадратичне відхилення суми незалежних випадкових величин. Початковий і центральні моменти. Мода та медіана.

### **5.4. Неперервні випадкові величини. Функція розподілу та щільність**

Функція розподілу та щільність. Означення функції розподілу та її властивості. Щільність розподілу. Графік функції розподілу. Знаходження функції розподілу за відомою функцією щільності.

Ймовірність попадання неперервної випадкової величини в заданий інтервал. Властивості щільності розподілу та деякі наслідки. Поняття про характеристичну функцію і її застосування у теорії ймовірностей.

### **5.5. Рівномірний, експоненціальний розподіли**

Визначення рівномірного закону розподілу, його графічне зображення. Функція щільності та її графік. Математичне сподівання та дисперсія. Поняття про гамма-розподіл. Визначення та характеристична функція експоненціального розподілу. Формули для обчислення математичного сподівання та дисперсії. Статистичний зміст параметра експоненціального розподілу.

### **5.6. Нормальний розподіл**

Функція розподілу та щільність нормального розподілу. Числові характеристики: математичне сподівання; дисперсія; середньоквадратичне відхилення. Нормований нормальний розподіл. Ймовірність попадання випадкової величини в заданий інтервал. Правило трьох сигм. Співвідношення між випадковими величинами розподіленими: нормально, "хі-квадрат", Стьюдента та Фішера.

### **5.7. Поняття про теорему Ляпунова. Центральна гранична теорема**

Сутність умови Ляпунова:- скінченність математичного сподівання і дисперсії кожної із випадкових величин, що входять в сумарну випадкову величину;- жодна з величин за характеристиками значно не відрізняється від інших. Група теорем, що торкаються граничних законів розподілу суми випадкових величин. Центральна гранична теорема. Справедливість теореми як для неперервних, так і для дискретних випадкових величин. Практичне значення теореми Ляпунова.

### **5.8.Закон великих чисел. Теорема Чебишева і Бернуллі**

Зауваження до теорем, які відносяться до закону великих чисел. Передбачення частоти появи подій, найпростіший закон великих чисел і теорема Бернуллі. Справедливість нерівності Чебишева для будь-якого закону розподілу випадкової величини. Приклади застосування теореми Чебишева для розв'язання практичних задач та її значення, як найзагальнішого закону великих чисел.

### **5.9. Система двох випадкових величин**

Закон розподілу ймовірності дискретної двовимірної випадкової величини. Функція розподілу та її властивості. Приріст функції розподілу. Ймовірність попадання випадкової точки в полосу і прямокутник. Щільність сумісного

розподілу ймовірностей неперервної випадкової величини. Знаходження функції розподілу за відомою функцією щільності. Умовні закони розподілу складових системи дискретних та неперервних величин. Умовне математичне сподівання. Нормально розподілені двовимірні випадкові величини.

### **5.10. Багатовимірні випадкові величини. Числові характеристики двовимірних випадкових величин. Лінійна регресія**

Залежні і незалежні випадкові величини. Рівність умовних розподілів незалежних випадкових величин їх безумовним розподілам. Умовні закони розподілу складових системи дискретних випадкових величин. Математичне сподівання і дисперсія складових двовимірних випадкових величин. Коефіцієнт кореляції та кореляційний момент. Функція регресії. Застосування лінійної регресії. Формули середньоквадратичної регресії  $Y$  на  $X$  і  $X$  на  $Y$ .

Визначення випадкового вектора. Дискретні і неперервні випадкові вектори. Числові характеристики багатовимірної випадкової величини. Коваріаційна та кореляційна матриці. Поняття про множинну регресію. Застосування багатовимірних випадкових величин при побудові економетричних моделей.

### **5.11. Основні поняття та задачі математичної статистики**

Способи збору і групування статистичних даних, одержаних в результаті спостережень або в результаті спеціальних експериментів. Розробка методів аналізу статистичних даних. Оцінка невідомої функції розподілу. Оцінка параметрів розподілу, вид якого відомий. Оцінка залежності випадкової величини від однієї або кількох випадкових величин. Перевірка статистичних гіпотез про вид невідомого розподілу або про величину параметрів розподілу. Визначення числа необхідних експериментів до початку дослідження. Визначення статистичних характеристик по неповним даним.

### **5.12. Генеральна сукупність та вибірка. Варіаційні ряди та їх характеристики**

Дослідження сукупності однорідних об'єктів відносно кількісної або якісної ознаки. Обсяг сукупності. Повторна і неповторна вибірка. Аналіз випадків скінченного і нескінченного числа об'єктів генеральної сукупності. Поняття про репрезентативність вибірки. Приклади комбінованого відбору, що часто

застосовуються на практиці. Випадок, коли генеральна сукупність містить скінченне число об'єктів, а для полегшення теоретичних викладок припускається, що генеральна сукупність складається з нескінченного числа об'єктів. Поняття про варіанти. Варіаційний ряд. Частоти та відносні частоти. Статистичний розподіл ознаки. Дискретна та неперервна варіація ознаки. Інтервальний варіаційний ряд. Нижня і верхня границя інтервалу. Ряди з однаковими та неоднаковими інтервалами. Формули для обчислення оптимальної частоти інтервалу. Симетричні та несиметричні ряди. Полігон розподілу частот та принципи його побудови. Побудова гістограми. Побудова гістограми не за частотами, а за щільністю інтервалів. Площа гістограми. Кумулятивна крива та принципи її побудови.

### **5.13. Числові характеристики вибірки**

Дві категорії середніх величин: степеневі та структурні середні. Вид загальної формули степеневі середньої. Одержання із загальної формули: середньогармонічної, середньоарифметичної, середньгеометричної і середньоквадратичної величини. Розрахункові формули вказаних середніх з урахуванням частот варіант. Мажорантна властивість степеневих середніх. Структурні середні: мода і медіана. Визначення моди і медіани за допомогою даних про структуру розподілу. Абсолютні показники варіації ознаки: розмах варіації, середнє лінійне відхилення, дисперсія, середнє квадратичне відхилення, квартильне відхилення. Відносні показники варіації ознаки: коефіцієнт осциляції, відносне лінійне відхилення, коефіцієнт варіації, відносний показник квартальної варіації.

### **5.14. Емпіричні функції розподілу**

Статистичні оцінки параметрів розподілу. Визначення емпіричної функції розподілу. Порівняльна характеристика визначень теоретичної функції розподілу і емпіричної. Доцільність використання емпіричної функції розподілу вибірки для наближеного представлення теоретичної функції генеральної сукупності. Визначення статистичної оцінки невідомого параметру теоретичного розподілу як функції від спостережень випадкових величин. Незміщеність, ефективність і обґрунтованість оцінок. Оцінка генеральної середньої та вибіркової. Групова та загальна середня. Відхилення від загальної середньої та його властивості.

Вибіркова та генеральна дисперсії. Групова, внутрішньогрупова, міжгрупова та загальні дисперсії. Теорема про додавання дисперсій. Оцінка генеральної дисперсії за виправленою.

### **5.15. Точність оцінки. Надійність. Довірчий інтервал**

Визначення точкової та інтервальної оцінок. Недолік точкової оцінки при малій вибірці. Довірча ймовірність. Визначення довірчого інтервалу, що покриває невідомий параметр з заданою ймовірністю. Довірчі інтервали для оцінки математичного сподівання нормального розподілу. Побудова чи даними вибірки випадкової величини, що має розподіл Стюдента. Оцінка істинного значення величини, яка вимірюється за середньоарифметичними результатами окремих замірів довірчих інтервалів. Знаходження довірчих інтервалів для оцінки середньоквадратичного відхилення нормального розподілу. Оцінка ймовірності (біноміального розподілу) за відносною частотою.

### **5.16. Перевірка статистичних гіпотез**

Гіпотези про вид невідомого розподілу та про параметри відомого розподілу. Поняття про висунуту гіпотезу і гіпотезу, протилежну висунутій. Нульова (основна) гіпотеза. Конкуруюча (альтернативна) гіпотеза. Правильність і неправильність висунутої гіпотези. Перевірка правильності гіпотези. Помилки першого і другого типу. Побудова спеціальних випадкових величин розподілених за законами Фішера, Стюдента і "хі-квадрат", для перевірки нульової гіпотези. Обчислення статистичного критерію за вибірками. Критична область. Область прийняття гіпотези. Критичні точки. Основний принцип перевірки статистичних гіпотез: перевірка належності (неналежності) обчислення до критерію критичної області. Знаходження лівосторонніх і двосторонніх критичних областей. Перевірка гіпотези про рівність дисперсій двох нормальних сукупностей. Критерій відношення виправлених вибірових дисперсій. Поняття про потужність критерія.

### **5.17. Елементи теорії кореляції**

Кореляційна залежність. Вибіркові функції та лінії регресії  $Y$  на  $X$  і  $X$  на  $Y$ . Знаходження параметрів вибірового рівняння прямої лінії середньо квадратичної регресії за незгрупованими і згрупованими даними. Структура кореляційної таблиці. Вибірковий коефіцієнт кореляції та методика його обчислення. Міра будь-

якого кореляційного зв'язку. Співвідношення між загальною та міжгруповою дисперсіями у випадках функціональної та кореляційної залежності. Оцінка нелінійного кореляційного зв'язку. Вибіркові кореляційні відношення  $Y$  на  $X$  та  $X$  на  $Y$ . Формули для обчислення кореляційних відношень. Властивості вибіркового кореляційного відношення як міра кореляційного зв'язку.

Найпростіші випадки криволінійної кореляції. Поняття про множинну кореляцію. Елементи рангової кореляції. Вибіркові коефіцієнти рангової кореляції Спірмена і Кендала та перевірка їх значимості.

## **РОЗДІЛ 6 «ІСТОРІЯ ЕКОНОМІКИ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ»**

### **6.1. Історія економіки та економічної думки: предмет і завдання**

Завдання курсу: поглиблення знань з економічної теорії; формування уявлень про закономірність і тенденції розвитку економічної думки; аналіз наукового внеску окремих шкіл і напрямів в економічну теорію; розгорнута характеристика сучасних економічних концепцій; аналіз здобутків української економічної науки; значення історії економічних учень для оволодіння культурою економічного мислення, розуміння його альтернативності для творчого сприйняття і розвитку економічної науки в цілому.

### **6.2. Меркантилізм як перша економічна школа**

Меркантилізм, його основні теоретичні положення. Теорія грошового балансу раннього меркантилізму. В. Стаффорд (Англія), Г. Скаруффі (Італія). Теорія торговельного балансу пізнього (мануфактурного) меркантилізму. Т. Мен (Англія). Трактат "Політичної економії" А. Монкретьєна (Франція). Ідеї меркантилізму в українській соціально-економічній думці кінця XVII — початку XVIII ст. Грабянка та С. Величко — ідеологи козацької старшини. Економічна політика меркантилізму. Ренесанс ідей меркантилізму в сучасних умовах.

### **6.3. Класична школа політичної економії**

Становлення політичної економії як самостійної науки. Історичні умови виникнення і загальна характеристика класичної політичної економії. У. Петті — основоположник класичної політичної економії в Англії. Теорія цінності. Заробітна плата. Земельна рента і ціна землі. Залишки меркантилістських уявлень у Петті.



Особливості економічного розвитку Франції XVII—XVIII ст. і їх відображення в поглядах П. Буагільбера. Критика меркантилізму та захист сільського господарства. Теорії цінності, багатства, грошей.

Фізіократи — представники класичної політичної економії у Франції другої половини XVIII ст. Ф. Кене і А. Тюрго. Розвиток фізіократами економічної теорії Буагільбера. Фізіократи про еквівалентний обмін. Вчення фізіократів про чистий продукт, продуктивну і непродуктивну працю. Аналіз капіталу. Визначення класової структури суспільства. Проблема відтворення суспільного продукту. «Економічна таблиця» Ф. Кене. Радикальні буржуазні реформи А. Тюрго.

Економічне вчення А. Сміта. А. Сміт— економіст мануфактурного періоду. Вчення про розподіл праці. Теорія цінності. Вчення про доходи: заробітну плату, прибуток, земельну ренту. Визначення капіталу. Проблема відтворення. Вчення про продуктивну і непродуктивну працю.

Економічне вчення Д. Рікардо. Д. Рікардо— економіст епохи промислового перевороту. Теорія цінності. Трагування капіталу. Теорія розподілу. Теорія земельної ренти. Гроші. Проблема відтворення і реалізації. Монізм економічної концепції Д.Рікардо.

#### **6.4. Історична школа**

Передумови трансформації політекономії на межі XVIII — XIX ст. Послідовники А. Сміта і Д. Рікардо. Економічна теорія у Франції. Політична економія Ж. Б. Сєя. Вчення про три фактори виробництва. Теорія ринкової рівноваги. Закон попиту та пропозиції. Теорія реалізації Ф.Бастіа. Теорії «послуг» і «економічних гармоній», теорія розподілу суспільного продукту.

Політична економія в Англії. Економічні концепції Т. Р. Мальтуса. Теорія народонаселення, реалізації, економічного зростання. Трагування земельної ренти. Н. Сеніор. Теорії «утримання», «відносної та граничної корисності», «попиту та пропозиції», «суб'єктивної вартості». Економічні погляди Д. Мілля та Д. Мак-Кулоха. Завершення класичної політичної економії у працях Дж. С. Мілля. Праця Дж.С. Мілля «Принципи політичної економії». Синтез економічних теорій вартості, капіталу, прибутку, ренти. Теорія відтворення. Теорії попиту і пропозиції, корисності. Теорія економічної рівноваги. Теорії монополії і конкуренції.

Особливості політичної економії в США. Теорії національної економіки та протекціонізму Г.Ч.Кері.

### **6.5. Економічна теорія марксизму**

Історичні умови зародження і початок формування марксистської політичної економії в 40—50 рр. XIX ст. Розробка К. Марксом і Ф. Енгельсом економічної теорії капіталізму. Структура і основні проблеми I, II і III томів «Капіталу» К. Маркса. Теоретичні проблеми IV тому «Капіталу».

Питання економічної теорії в працях К. Маркса і Ф. Енгельса 70-90-х років. Історична доля марксизму. Розвиток В. І. Леніним марксистської політичної економії. Марксизм у світовій економічній науці.

### **6.6. Маржиналізм**

Виникнення маржиналізму. Проблеми економічної рівноваги. Започаткування основ теорії граничної корисності. Г. Госсен, Й. Тюнен, Ж. Дюпюї, А. Курно.

Австрійська школа граничної корисності. Предмет і метод дослідження. Теоретичні погляди К. Менгера, Є. Бем-Баверка, Ф. Візера. Формування неокласичної традиції в західній політичній економії в другій половині XIX — на поч. XX ст.

Кембрідзька школа. Економічна теорія А. Маршалла. Синтез післярікардіанської політекономії і маржиналізму. Теорії корисності, ціни, «попиту та пропозиції», «економічної рівноваги». Розвиток неокласичної традиції в працях А. Пігу та Р. Хоутрі. Перегляд неокласичної теорії ринку. Американська школа маржиналізму в політичній економії. Теорії «статистицизму та динаміки», «граничної продуктивності» Д. Б. Кларка. Категорії заробітної плати, ціни, процента, прибутку, закон спадної прибутковості. Економічні концепції шведської (стокгольмської) школи. К. Віксель, Г. Кассель. Математична школа в політичній економії. Економічна рівновага. Ринкове саморегулювання. Теоретичні моделі Л. Вальраса, В. Парето.

### **6.7. Концепція економічної рівноваги**

Економічні наслідки Другої світової війни для світової економіки. План Маршалла. Науково-технічна революція. Зрушення в галузевій структурі провідних капіталістичних країн. Розпад колоніальної системи. Інтеграційні процеси в

економіці. «Спільний ринок» як форма економічної інтеграції. Формування трьох центрів світового капіталізму. США, Японія, ФРН - нові економічні лідери. Форми державного регулювання економіки. Транснаціональні корпорації. Військово-промисловий комплекс та зростання воєнних витрат. Поглиблення кризових явищ 70-і - 80-і роки та їх причини.

Економіка США після Другої світової війни та основні тенденції її розвитку. Причини зниження темпів зростання в 50 - 60-і роки. Економічні наслідки поразки Японії у Другій світовій війні. Американська окупація та її наслідки. Аграрна реформа і стан сільського господа. Фактори економічного зростання Японії в 50 - 60-ті роки. Утворення ФРН. Фактори економічного піднесення. Роль ФРН у ені та розвитку «Спільного ринку». Економічні наслідки Другої світової війни і особливості повоєнного розвитку Франції. Часткова націоналізація та її характер. Вплив розпаду колоніальної системи на економіку Франції. Місце Франції у світовому господарстві.

Англійська економіка у повоєнні роки, її основні тенденції. Посилення державного регулювання економіки. Характер повоєнної націоналізації окремих галузей народного господарства, її мета. Крах колоніальної імперії і його вплив на економіку Англії. Сучасні економічні теорії: економічна теорія пропозиція, монетаризм теорія раціональних очікувань. Розвиток інституціонально-соціального і радикального напрямів у економічній теорії.

## **6.8. Інституціоналізм**

Загальна характеристика інституціоналізму та основні етапи його розвитку. Американський інституціоналізм початку ХХ ст. та його головні напрямки. Соціально-психологічний інституціоналізм Т. Веблена. Соціально-правовий інституціоналізм Дж. Р. Коммонса.

Кон'юнктурно-статистичний інституціоналізм У. Мітчелла. Дж. М. Кларк. Неоінституціоналізм. Соціальний, технологічний інституціоналізм. Дж. Гелбрейт. Теорія трансакційних витрат. Економічна теорія прав власності Р. Коуз (США). Теорії трансформації капіталізму. «Народний капіталізм». «Колективний капіталізм» Г. Мінза та А. Берлі.

Еволюція теорій трансформації капіталізму під впливом НТР. Поява концепцій технологічного детермінізму. Теорія «стадій економічного зростання» У. Ростоу. Концепції «індустріального суспільства» П. Дракера (США), Р. Арона, «технологічного суспільства» Ж. Еллюля (Франція).

Теорії «конвергенції». «Нове індустріальне суспільство» Д. Гелбрейта. Концепції футурології. «Постіндустріальне суспільство» Д. Белла. «Суперіндустріальне суспільство» А.Тоффлера. Суспільство «нової цивілізації», «цілісної гуманної цивілізації». Футурологія і глобальне моделювання.

### **6.9. Шведська школа**

Економічна теорія К.Вікселя. Гранична корисність. Гранична продуктивність і теорія капіталу. Теорія грошей. "Чиста" теорія цін Г.Касселя. Принцип рідкості і додаткові принципи. Моделювання послідовних фаз економічного росту Є.Лундбергом. Економічна роль держави. Теорія Г.Мюрдаля. Оціночні судження. Ідея рівноваги. Теорія інфляції і фіскальної політики Б.Хансена.

### **6.10. Кейнсіанська система**

Історичні умови виникнення кейнсіанства. Теоретична система Дж. М. Кейнса. Метод дослідження. Макроекономічний аналіз. Трактатування Дж. М. Кейнсом причин порушення рівноваги капіталістичної економіки. «Основний психологічний закон». Теорія мультиплікатора. Економічна програма Дж. М. Кейнса. Основні методи і інструменти державного регулювання економіки.

Поширення кейнсіанства і його особливості в різних країнах. Американський варіант кейнсіанства. А. Хансен, С. Харріс. Інвестиційна теорія циклу. Принцип акселератора. Кейнсіанство у Франції. Г. Ардан. В. Перру. Кейнсіанство у Швеції. Г. Мюрдаль. Е. Вігфорс.

Некейнсіанські теорії економічного зростання. Теорії «економічної динаміки» Р. Харрода (Англія) та «економічного зростання» Є. Домара (США). Посткейнсіанство. Дж. Робінсон, Т. Сраффа, Н. Калдор. Проблеми зростання і розподілу в посткейнсіанських теоріях. Кейнсіанська теорія і економічна політика.

### **6.11. Макроекономічна теорія після Кейнса**

Крива Філіпса. Модель Хікса. Модель Хансена-Самуельсона. Інфляційний та дефляційний розриви Принцип акселерації.

Теорія стагнації А.Хансена. П.А.Самуельсон: неокласичний синтез. Теорія раціональних очікувань і нова класична макроекономіка (Р.Лукас, Т.Сарджент).

### **6.12. Теорія економічного росту**

Проблема економічного росту у Р.Ф.Харрода. Є.Домар: висновок про двоїстий характер інвестицій Модель Дж. Робінсон Неокласичні теорії економічного росту Р. Солоу та Дж. Міда Виробничі функції.

### **6.13. Неолібералізм. Монетаризм**

Еволюція неокласичної теорії на початку ХХ ст. Перегляд неокласичної концепції ринку. Теорії монополії та конкуренції. Дж. Робінсон, Е. Чемберлін, Й. Шумпетер.

Консервативна неокласика. Неокласичні теорії економічного зростання. Вчення про виробничу функцію. Функція Кобба-Дугласа. Багатофакторні моделі економічної динаміки. Р. Солоу, Дж. Мід.

Виникнення і загальна характеристика неолібералізму, його різні форми. «Лондонська», «фрайбурзька», «паризька», «чиказька» школи. Лондонська школа неолібералізму. Ф. Хайєк. Неолібералізм у Німеччині. Фрайбурзька школа ордолібералізму. Теорія порядків. В. Ойкен і його концепція «ідеальних типів господарських систем». В. Рьопке, А. Мюллер-Армак, Л. Ерхард. Теорії «соціального ринкового господарства» та «сформованого суспільства». Чиказька школа монетаризму. Монетарна модель циклу М. Фрідмена.

Неокласичне відродження. «Економіка пропозиції». А. Лаффер, К. Мандель. Теорія «раціональних очікувань». Т. Сарджент, Р. Лукас, С. Фішер. Неокласичний синтез. П. Самуельсон. Досвід застосування рекомендацій неокласичної теорії в економіці різних країн.

### **6.14. Теорія конкуренції та економічних циклів**

Теорія монополістичної конкуренції (Е.Чемберлін). У.Феллнер і нецінова конкуренція. Теорія недосконалої конкуренції Дж. Робінсон. Г. фон Штаккельберг. Теорія олігополії. Теорія зрівноважувальних сил Дж. Г. Гелбрейта. М.І.Туган-Барановський - фундатор теорії криз і економічної кон'юнктури. Теорії циклів Джебванса і Шнітгофа. "Довгі хвилі" Кондратьєва. Проблема економічного циклу

А.Пігу. Теорія економічних циклів Хікса. Шведська школа і проблема циклічності економічною розвитку.

### **6.15. Економічна думка в Росії (XIX - початок XX ст.)**

Економічні проблеми в працях декабристів. Аграрні проекти П. Пестеля, М. Тургенєва, М. Муравйова. Економічні погляди О. Герцена і М. Огарьова. Економічна система М. Чернишевського. Соціально-економічні ідеї народництва. Економічна програма революційних народників. Економічні концепції ліберального народництва. В. Воронцов, С. Южаков, М. Михайловський, М. Даніельсон.

Відображення економічного вчення К. Маркса в працях російських економістів. Дискусія навколо «Капіталу» К. Маркса. Розвиток політичної економії в Росії наприкінці XIX - поч. XX ст. А. Чупров, М. Каблуков, Ю. Жуковський, І. Іванюков, І. Кауфман, А. Міклашевський, В. Дмитрієв.

### **6.16. Економічна думка в Україні (XIX - початок XX ст.)**

Суспільно-економічна думка в дореформений період. Антикріпосницькі ідеї в працях Я.Козельського, В.Каразіна, А.Скальковського, Д.Журавського. Пореформені соціально-економічні проблеми в журналі «Основа». Громади. Економічні ідеї М. Драгоманова. Революційно-демократичний напрям суспільно-економічної думки. Економічні погляди С. Подолинського. Економічні ідеї революційного народництва.

Ліберально-народницька економічна думка. П. Червінський, В. Варзар, О. Шлікевич, О. Русов, Т. Осадчий, М. Левитський. Розвиток політичної економії в Україні. Т. Степанов, М. Бунге, І. Вернадський, М. Вольський, А. Антонович, І. Цехановецький, М. Коссовський, Д. Піхно, Р. Орженцький, О. Білімович, Є. Слуцький, М. Туган-Барановський. Відображення марксизму у працях українських економістів. Економічні погляди М. Зібера. Розвиток економічної думки в Галичині. Економічні погляди О. Терлецького, В. Навроцького, М. Павлика, І. Франка.

## **6.17. Загальна характеристика розвитку економічної теорії у XX столітті**

Проблеми соціально-економічного розвитку та їх відображення в економічних теоріях. Основні напрями розвитку економічної теорії та їх еволюція. Критерії класифікації і порівняльний аналіз основних напрямів економічної теорії. Неокласичний напрям. Кейнсіанство. Інституціонально - соціальний напрям. Соціал-реформізм. Моделі «змішаного економічного ладу»: німецька, французька, скандинавська, лейбористська. Радянська економічна думка. Економічна думка перехідного періоду. Методологічні дискусії 20—30 рр. Розробка теорії сільськогосподарської кооперації в працях А. В. Чаянова та інших. Теорія «довгих хвиль» М. Д. Кондратьєва.

Розвиток економічної думки в повоєнний період. Економічна дискусія 1951—1952 рр. Створення підручника з політичної економії. Проблеми політичної економії капіталізму та соціалізму у працях радянських економістів. Спроба створити основи цілісної системи політичної економії соціалізму. Внесок українських економістів у розвиток економічної теорії. Криза марксистської політичної економії як відображення кризи соціалізму.

## **РОЗДІЛ 7 «МАКРОЕКОНОМІКА»**

### **7.1. Макроекономіка як наука**

Макроекономіка, її предмет, цілі та функції. Об'єкти макроекономічного аналізу. Агрегування. Макроекономіка в системі економічних наук. Макроекономіка – теоретична основа економічної політики. Класична та кейнсіанська теорії, їх використання в макроекономіці.

Рівні макроекономічного аналізу – *ex ante* і *ex post*. Методи макроекономічних досліджень. Макроекономічні моделі, їх роль в економічному аналізі та прогнозуванні. Екзогенні та ендогенні змінні. Поняття потоку і запасу.

Суб'єкти макроекономічного аналізу. Модель кругових потоків. Реальний (ресурси-товари) та грошовий (витрати-доходи) потоки. Аксиома кругообігу. Фінансові ринки в моделі кругових потоків. Модель кругообігу з урахуванням ролі державного сектора. Модель кругообігу для відкритої економіки. Вилучення та ін'єкції. Загальні умови макроекономічної рівноваги. Економічна таблиця Ф. Кене як перша спроба опису народного господарства у схемі кругообігу.

## **7.2. Вимірювання результатів макроекономічної діяльності**

Система макроекономічних показників, етапи її розвитку. Баланс народного господарства, його характерні особливості. Визначення, риси, принципи побудови та переваги системи національних рахунків (СНР). Використання СНР в макроекономічному аналізі. Впровадження системи національних рахунків в Україні. Основні макроекономічні показники - ВВП та ВВП, їх структура, натуральний і вартісний склад. Обчислення чистого національного продукту, національного доходу, особистого доходу і доходу кінцевого використання.

ВВП та методи його обчислення: виробничий, розподільчий, кінцевого використання. Складнощі в обчисленні показників продукту і доходу. Поняття доходу в національних рахунках. Основні макроекономічні тотожності. Реальні та номінальні величини. Реальний та номінальний ВВП (ВВП). Дефлятор – ВВП. Вимірювання вартості життя. “Споживчий кошик”. Індекс споживчих цін. Індекс Ласпейреса та індекс Пааше, їх особливості. Проблеми вимірювання вартості життя. ВВП та економічний добробут.

## **7.3. Загальна економічна рівновага: модель сукупного попиту і сукупної пропозиції.**

Модель сукупного попиту і сукупної пропозиції – базова модель макроекономічної рівноваги. Агрегування цін. Реальний обсяг національного виробництва. Сукупний попит, його складові. Цінові та нецінові фактори сукупного попиту. Сукупна пропозиція, особливості її графічної моделі. Альтернативні підходи до аналізу сукупної пропозиції: класична та кейнсіанська моделі. Рівновага сукупного попиту і сукупної пропозиції. Стабілізаційна політика.

## **7.4. Класична модель макроекономічної рівноваги**

Класична модель як результат досліджень представників кембріджської та лозанської шкіл. Класичний варіант моделі макроекономічної рівноваги “сукупний попит – сукупна пропозиція” (AD – AS). Закон Сея. Національний ринок, його структура. Ринок економічних ресурсів. Виробнича функція та її властивості. Взаємозамінність факторів виробництва. Спадна гранична продуктивність (віддача) факторів. Взаємодія ринків і загальна рівновага класичної макроекономічної моделі.



## **7.5. Кейнсіанська модель макроекономічної рівноваги**

Дохід, споживання і заощадження, їх взаємодія в кейнсіанській теорії. Функція споживання, її властивості. Автономне споживання. Середня схильність до споживання. Гранична схильність до споживання. Національна функція споживання. Функція заощадження, її графічне зображення. Гранична схильність до заощадження. Фактори впливу на динаміку споживання і заощадження.

Капітал і інвестиції. Базова теорія інвестицій. Інвестиційна функція. Мотиви та детермінанти інвестування. Фактори нестабільності інвестицій. Мультиплікатор інвестицій. Рівновага в моделі кейнсіанського хреста. Рецесійний та інфляційний розриви. Парадокс ощадливості.

## **7.6. Економічні цикли**

Економічні цикли як форма економічної динаміки. Цикли ділової активності: сутність і структура. Тренди і цикли. Види економічних циклів. Потенційний ВВП і індикатори стану економічної кон'юнктури. Особливості циклічних коливань в сучасних умовах.

Теорії економічних циклів. Класичний та кейнсіанській підходи до пояснення циклічних коливань. Модель мультиплікатора-акселератора. Політичні шоки як джерело імпульсів для бізнес-циклів. Дефіцитна економіка і деформація циклу. Антициклічна політика.

## **7.7. Безробіття**

Колівання ділової активності і безробіття. Поділ населення за категоріями у відповідності з міжнародними стандартами: економічно активне (зайняті і безробітні) і економічно неактивне (особи поза робочою силою) населення. Показники безробіття. Форми безробіття: фрикційне, структурне, циклічне. Інституціональне безробіття. Класична і кейнсіанська теорії зайнятості. Повна зайнятість. Природний рівень безробіття. Економічні та соціальні втрати від безробіття. Кон'юнктурне безробіття та розрив ВВП, їх стійкий взаємозв'язок. Закон Оуена. Державне регулювання зайнятості: правові і організаційні заходи.

## **7.8. Інфляція**

Інфляція. Інфляційний шок. Дефляція. Дезінфляція. Гіперінфляція. Формальний критерій гіперінфляції Ф. Кегана. Вимірювання інфляції. Темп

інфляції. Правило величини “70”. Типи інфляції. Сучасна теорія інфляції. Інфляція і безробіття. Крива Філіпса. Соціально-економічні наслідки інфляції. Вплив очікуваної і непередбаченої інфляції на рівень реальних доходів. Втрати від інфляції.

Перерозподіл доходів між приватним сектором і державою. Сеньйораж. Інфляційний податок. Ефект Олівера-Танзі. Перерозподіл національного доходу між учасниками виробництва і отримувачами трансфертів. Перерозподіл доходів між працею і капіталом. Перерозподіл майна. Антиінфляційна політика.

### **7.9. Теорії економічного зростання**

Економічний розвиток і економічне зростання. Економічне зростання як процес довгострокового зростання сукупної пропозиції. Типи, фактори, індикатори економічного зростання. Темпи економічного зростання та фактори, що їх визначають. Заощадження, інвестиції, запаси природних ресурсів і економічне зростання. Спадна прибутковість і “ефекти швидкого старту”, “динаміка надолуження”. Динаміка економічного зростання.

Теорії економічного зростання. Динаміка зміни обсягу національного виробництва А. Сміта і Т. Мальтуса. Кейнсіанські моделі економічного зростання. Неокласична модель зростання Р. Солоу. Капіталоозброєність, норма нагромадження і стан рівноваги. “Золоте правило нагромадження” як критерій максимізації рівня споживання. Вплив зростання населення і технологічних змін на економічне зростання. Критична величина інвестицій. Технічний прогрес та рівноважне зростання. Основні тенденції економічного розвитку у другій половині ХХ століття.

### **7.10. Економічна політика. Вибір моделей макроекономічної політики**

Кейнсіанська теорія як теоретична основа державного регулювання економіки. Економічна політика, її типи. Цілі, засоби та мультиплікатори економічної політики. Суперечливість економічних цілей. Економетричні моделі і прогнозування. Часовий фактор і економічна політика.

Кейнсіанство, монетаризм і теорія раціональних очікувань: відмінності в концептуальних підходах до ролі уряду в економіці. Активна та пасивна економічна політика. Вибір економічної політики в умовах невизначеності.

Стабілізаційна політика, її поточні питання. Монетарна та фіскальна політика. Фіскальний і монетарний імпульси, їх вплив на сектор майна. Дилема кредитно-грошової політики. Політика твердого курсу і довільна макроекономічна політика (політика “свободи дій”). Політика твердого курсу як фактор зниження ризику прийняття некомпетентних рішень. Некомпетентність в економічній політиці, обставини, що її спричиняють. Проблема недовіри. Цільові орієнтири фіскальної та монетарної політики. Комбінована економічна політика. Проблема розподілу повноважень. Результативність стабілізаційної політики. Особливості стабілізаційної політики в Україні. Взаємозв'язок економічної і соціальної стабілізації. Стабілізаційні процеси в економіці України.

### **7.11. Бюджетно-податкова політика**

Бюджетно-податкова (фіскальна) політика, її складові. Державні видатки як інструмент макроекономічної політики в короткостроковому періоді. Капітальні та поточні видатки держави. Вплив зміни державних видатків на структуру сукупного попиту.

Податки як інструмент фіскальної політики. Вплив податків на бюджетні прибутки. Крива Лаффера. Фіскальна політика в моделі мультиплікатора. Мультиплікатор державних видатків. Податковий мультиплікатор. Мультиплікатор збалансованого бюджету.

Фіскальна політика: стимули та стримування. Дискреційна фіскальна політика. Недискреційна фіскальна політика. Автоматичні (“вбудовані”) стабілізатори: прогресивна податкова система і трансфертні платежі. Ефективність фіскальної політики. Ефект витіснення. Твердий курс фіскальної політики. Збалансований бюджет: аргументи “за” і “проти”.

### **7.12. Бюджетний дефіцит та управління державним боргом**

Бюджетний дефіцит. Вплив фіскальної політики на бюджет. Концепції бюджету повної зайнятості (структурного та циклічного бюджету). Фактичний дефіцит. Зменшення розміру бюджетного дефіциту як елемент стратегії макроекономічного управління. Фінансування бюджетного дефіциту: неінфляційні

та інфляційні джерела. Монетизація бюджетного дефіциту. Макроекономічні наслідки фінансування дефіциту державного бюджету.

Державний борг. Внутрішній і зовнішній борг. Приватний борг. Прихований дефіцит. Причини стійкості дефіциту бюджету і зростання державного боргу. Вплив бюджетного дефіциту і державного боргу на економіку: короткострокові і довгострокові наслідки. “Ефект витіснення” і “тягар боргу”. Боргова криза, її причини.

Управління державним боргом. Залучення фінансування, розміщення та погашення боргу. Система управління зовнішньою заборгованістю, її складові. Індекси (показники) заборгованості. Механізми скорочення зовнішньої заборгованості. Реструктуризація боргу. Конверсія боргу (борговий своп), її форми.

### **7.13. Кредитно-грошова політика**

Гроші. Грошова маса та її вимірювання. Грошові агрегати. Ліквідність. Пропозиція грошей і банківська система. Часткове резервування депозитів – принцип функціонування банківської системи. Обов’язкові резерви комерційних банків. Норма обов’язкового резервування. Мультиплікатор грошової експансії. Грошовий мультиплікатор.

Попит на гроші. Фактори попиту на гроші в класичній і кейнсіанській теоріях. Портфельний підхід до попиту на гроші. Попит на гроші і рівень цін. Номінальна і реальна ставка процента. Рівновага на грошовому ринку. Реальна ставка процента *ex ante* і *ex post*.

Кредитно-грошова (монетарна) політика. Кінцеві та проміжні цілі монетарної політики. Засоби прямого кредитно-грошового регулювання: ліміти кредитування, пряме регулювання, ставки банківського проценту. Операції з цінними паперами на відкритому ринку, зміна облікової ставки, зміна норми обов’язкових резервів – інструменти непрямого монетарного регулювання. Гнучка та жорстка монетарна політика. Вибір варіантів монетарної політики. Нестабільність кредитно-грошової системи. Передавальний механізм монетарної політики. Ефективність кредитно-грошової політики.

## **7.14. Відкрита економіка та особливості її формування в Україні**

Відкрита економіка, її риси та моделі. Основні припущення та рівняння моделі. Графічне зображення моделі. Велика і мала відкрита економіка. Ознаки відкритої економіки на мікрорівні. Макроекономічний рівень відкритої економіки, його ознаки і властивості. Діяльність держави в умовах формування відкритої економіки.

Переваги формування відкритої економіки: посилення ролі зовнішньоекономічних зв'язків як фактора модернізації економіки; підвищення конкурентоздатності національної економіки.

Суперечності формування відкритої економіки. Основні напрями переходу до відкритої економіки: лібералізація зовнішньоекономічної діяльності, розвиток інтеграційних тенденцій, структурна трансформація та синхронізація внутрішньої і зовнішньої лібералізації економіки як умови захисту національної економіки. Модель формування відкритої економіки в Україні. Переваги і суперечності формування відкритої економіки в Україні. Досвід переходу до відкритої економіки та особливості її сучасного стану в Україні.

## **7.15. Платіжний баланс**

Платіжний баланс як форма відображення відкритої економіки у Системі Національних Рахунків. Платіжний баланс: визначення, макроекономічне значення, основні статті. Структура платіжного балансу. Поточний рахунок та рахунок руху капіталу. Сальдо платіжного балансу. Диспропорції в платіжному балансі, їх оцінка і причини. Дефіцит і криза платіжного балансу.

Фактори, що впливають на платіжний баланс. Вплив динаміки внутрішнього і зовнішнього боргу на стан платіжного балансу. Загроза переплетення кризи платіжного балансу і кризи зовнішньої заборгованості. Платіжний баланс і макроекономічна політика. Вплив монетарної і фіскальної політики на платіжний баланс.

## **7.16. Теорії міжнародної торгівлі. Торговельна політика**

Теорія абсолютної переваги А. Сміта. Виграш від зовнішньої торгівлі внаслідок спеціалізації. Теорія порівняльної переваги Д. Рікардо. Торговля при постійних витратах заміщення. Максимізація виграшу від зовнішньої торгівлі за

умови повної спеціалізації. Торгівля в умовах зростаючих витрат заміщення. Часткова спеціалізація та вирівнювання граничних витрат внаслідок конкуренції. Ефективні межі для спеціалізації.

Теорія зовнішньої торгівлі Хекшера-Оліна. Рівноважна ціна на світовому ринку та обсяги торгівлі. Умови торгівлі, їх залежність від коливань попиту на внутрішньому і світовому ринках. Проблема руйнівного зростання експорту. Виграш від торгівлі та його розподіл.

Торговельна політика. Види торговельної політики. Лібералізація зовнішньої торгівлі. Протекціонізм. Тарифні методи регулювання зовнішньої торгівлі. Імпортне мито та його вплив на добробут споживачів і доход держави. Фактичний рівень митного захисту. Експортне мито та наслідки його впровадження. Нетарифні методи регулювання міжнародної торгівлі: квоти, ліцензії, експортні субсидії. Добровільне обмеження експорту. Демпінг. Антидемпінгові заходи. Вплив зовнішньоторговельної політики на ВВП. Економічні санкції і торговельне ембарго. Вплив ембарго на добробут країни. Торговельна політика України на сучасному етапі.

### **7.17. Валютний курс**

Девізний курс. Обмінний курс. Валютний курс. Котирування валютних курсів. Види валютних курсів: номінальний і реальний. Номінальний обмінний курс, способи його визначення: пряме і обернене котирування. Режими валютного курсу і валютна політика. Системи валютних курсів: їх переваги і недоліки. Системи регульованих курсів: “незалежне плавання”, “кероване плавання”, “спільне плавання”. Фіксований валютний курс, його сучасні форми. Поточне значення валютного курсу. Модель формування обмінного курсу національної валюти. Теорія паритету купівельної спроможності валюти. Реальний обмінний курс. Умови торгівлі.

Рівновага на валютному ринку. Попит, пропозиція і рівноважний обмінний курс. Рівновага на валютному ринку за умови гнучкого і фіксованого курсу. Валютна інтервенція. Довгострокова рівновага: паритет купівельної спроможності. Валютний курс у короткостроковому періоді. Порівняльна ефективність режимів гнучкого і фіксованого валютних курсів. Проблема вибору. “Правило великого

пальця”. Функції обмінного курсу в перехідній економіці. Вибір системи обмінного курсу. Стабілізація і обмінний курс.

### **7.18. Макроекономічні аспекти економічної безпеки країни**

Концептуальні підходи до визначення поняття “національна економічна безпека”. Економічний суверенітет і національна економічна безпека. Економічна і технічна могутність – пріоритет національної безпеки. Стратегія технологічного лідерства, технологічна незалежність – основні інструменти гарантування національної безпеки розвинених держав.

Сучасні економічні загрози. Збереження та підтримка народногосподарського комплексу країни. Показники побічних та середньострокових аспектів економічної діяльності і соціального розвитку. Довгострокові фактори ризику та індикатори макроекономічної дестабілізації. Функціонування економіки в умовах надзвичайних ситуацій. Стабілізаційна політика як основа трансформаційних перетворень у постсоціалістичних країнах. Складові стабілізаційної політики: приватизація і лібералізація цін; лібералізація торгівлі і обмінного курсу; антиінфляційна політика і фінансова лібералізація. Стабілізаційна політика і політика розвитку економіки, підходи до визначення їх співвідношення. Стан економіки України з точки зору економічної безпеки. Умови досягнення економічної незалежності України. Стратегія розвитку України.

## **РОЗДІЛ 8 «СТАТИСТИКА»**

### **8.1. Методологічні засади статистики**

Основні історичні етапи становлення і розвитку статистики як науки. Предмет статистики. Специфічні особливості статистики. Основні складові статистики як багатогалузевої дисципліни, її органічний зв’язок з іншими науками. Завдання соціально-економічної статистики. Сутність методу у статистиці. Характеристика основних стадій статистичного дослідження. Поняття і категорії статистичної науки: ознака, сукупність, показник. Якісні (атрибутивні) та кількісні ознаки. Система показників для оцінки результатів розвитку. Статистичні показники, їх види і форми. Індивідуальні, групові і загальні показники. Система показників соціально-економічної статистики та її основні розділи. Сутність і

значення системи національних рахунків. Схема організації загальнодержавної статистики в Україні. Провідні міжнародні статистичні організації.

## **8.2. Статистичне спостереження**

Статистичне спостереження як основна форма збирання статистичних матеріалів для інформаційного забезпечення в Україні. Сутність і особливості статистичного спостереження. Об'єкт, предмет і одиниця спостереження. Схема складання програми спостереження. Організаційний план спостереження. Статистичні дані та основні вимоги до них.

Основні організаційні форми і види статистичного спостереження: за часом реєстрації фактів, повнотою охоплення одиниць, джерелами інформації. Характеристика звітності і спеціально організованого статистичного спостереження. Суцільне і несучільне спостереження. Види несучільного спостереження. Способи проведення спостереження. Характеристика критичного моменту спостереження. Перепис як один із основних видів спеціально організованого статистичного спостереження. Підготовча робота та організація проведення перепису. Необхідність і способи контролю за матеріалами спостереження. Основні помилки статистичного спостереження та способи їх усунення.

## **8.3. Зведення і групування статистичних даних**

Завдання зведення статистичних даних, його зміст і організація. Централізоване і децентралізоване зведення статистичних даних. Групування – основа наукової обробки даних. Сутність методу групування. Види групувальних ознак. Виділення груп та інтервалів. Вторинне групування. Поняття про статистичні ряди розподілу. Види рядів розподілу, їх складові. Графічне зображення рядів розподілу. Основні форми статистичного розподілу. Система статистичних показників. Поняття про абсолютні і відносні показники. Види абсолютних показників та їх значення. Одиниці вимірювання. Види відносних показників та їх форми. Умови застосування абсолютних і відносних показників.

## **8.4. Узагальнюючі статистичні показники**

Поняття про центральну тенденцію рядів розподілу. Середні величини. Види середніх. Математичні властивості середніх. Структурні середні. Мода і медіана.



Визначення моди і медіани в дискретних та інтервальних рядах розподілу. Умови типовості середніх. Обґрунтування ваги при обчисленні середньої зваженої. Обчислення середньої арифметичної способом моментів.

### **8.5. Аналіз рядів розподілу**

Варіювання ознак. Показники варіації. Розмах варіації. Середнє лінійне відхилення. Обсяг варіації. Дисперсія. Середнє квадратичне відхилення. Коефіцієнт варіації. Дисперсія альтернативної ознаки. Математичні властивості дисперсії. Правило додавання дисперсій. Поняття про моменти статистичного розподілу. Обчислення дисперсій способом моментів.

### **8.6. Вибірковий метод**

Генеральна і вибірка сукупність. Поняття про статистичні оцінки. Основні вимоги до вибірових сукупностей. Надійність і достатність оцінок. Застосування вибіркового методу в соціально-економічній статистиці. Основні вимоги до науково організованого вибіркового спостереження. Організація вибіркового спостереження. Поєднання суцільного і вибіркового спостереження. Способи відбору, що забезпечують репрезентативність вибірки. Випадковий відбір. Механічний відбір. Типовий відбір. Середній відбір. Комбінування різних способів відбору. Багатоступенева вибірка. Визначення помилок вибірки при різних способах відбору. Визначення необхідної чисельності вибірки.

### **8.7. Ряди динаміки. Аналіз тенденції розвитку та коливань**

Статистичні ряди динаміки і основні правила їх побудови. Види рядів динаміки. Показники рядів динаміки і прийоми їх обчислення. Абсолютний приріст, темпи зростання і приросту. Визначення середніх темпів зростання і приросту.

Прийоми аналізу рядів динаміки. Приведення рядів динаміки до однієї основи. Прийоми вивчення тенденцій розвитку в рядах динаміки (спосіб ковзної середньої, метод найменших квадратів тощо). Побудова трендів. Вивчення варіації в рядах динаміки. Комплексний аналіз взаємопов'язаних рядів динаміки. Порівняння динамічних рядів. Практичне використання цих прийомів. Вивчення сезонних коливань.

## **8.8. Індексний метод**

Визначення індексу як статистичного показника. Значення і місце індексів у статистиці. Основні елементи загального індексу. Індексовані величини. Ваги і коефіцієнти співмірності. Форми індексів. Агрегатний індекс як основна форма індексу. Середні арифметичні і гармонійні індекси.

Система індексів для характеристики динаміки складного явища. Індеси з постійною і змінною базою порівняння (базисні і ланцюгові). Індеси з постійними і змінними вагами. Індеси постійного (фіксованого) і змінного складу.

Види економічних індексів: фізичного обсягу продукції, цін, продуктивності праці, собівартості. Економічне обґрунтування ваг в індексах фізичного обсягу продукції, цін тощо. Взаємозв'язок індексів. Індексний метод аналізу. Роль індексного аналізу у визначенні структурних змін. Територіальні індекси. Індеси виконання плану зниження собівартості продукції.

## **8.9. Статистичні методи вимірювання взаємозв'язків**

Поняття про функціональну та стохастичну залежність між окремими явищами. Кореляційний зв'язок. Метод аналітичного групування. Дисперсійний аналіз. Кореляційно-регресійний аналіз і його етапи. Вибір форми рівняння регресії, обчислення параметрів рівняння та їх економічна інтерпретація. Оцінка щільності та перевірка істотності зв'язку при кореляційно-регресійному аналізі. Методи аналізу взаємозв'язку між ознаками порядкової (рангової) та номінальної шкали. Перевірка істотності зв'язку.

## **8.10. Подання статистичних даних : таблиці, графіки, карти**

Статистичні таблиці. Складові таблиці. Види таблиць. Правила оформлення таблиць. Графічний спосіб зображення статистичних даних, його роль і значення. Основні елементи графіка.

Види графічних зображень і способи їх побудови. Діаграми (лінійні, стовпчикові, стрічкові, кулькові, квадратні, кругові, секторні). Метод фігур-знаків. Напівлогарифмічні графіки. Картограми і картодіаграми. Способи графічного зображення динаміки явищ, їх структури, взаємозв'язку.

## **РОЗДІЛ 9 «ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА»**

### **9.1. Теорії та моделі підприємств**

Підприємство як економічний суб'єкт. Роль підприємства у національній економічній системі. Предмет і об'єкт економіки підприємства. Підприємство як спосіб задоволення внутрішніх і зовнішніх економічних інтересів учасників. Учасники бізнесу ("стейкхолдери") підприємства, їх основні цілі та сфери контролю. Поняття підприємства як організаційно виокремленої та економічно самостійної первинної ланки виробничої сфери.

Еволюція теорій економіки підприємства. Вирішення концептуальної економічної проблеми на рівні підприємства. Підприємство у неокласичній, інституційній, еволюційній, інтеграційній, підприємницькій та інших теоріях. Модифікації теорій і сформовані моделі на їх основі. Основні чинники наукового розвитку економіки підприємства.

Сучасні наукові спрямування економіки підприємства. Соціологічний, технічний, правовий та економічний підходи до дослідження підприємства. Когнітивна (пізнавальна), практична і методологічна функції економіки підприємства в системі економічних наук. Основні наукові спрямування економіки підприємства: 1) наука про використання факторів виробництва; 2) наука про прийняття рішень; 3) наука, орієнтована на системний підхід; 4) наука, що базується на екологічних критеріях; 5) наука про використання людського потенціалу; 6) наука про суспільну корисність господарських процесів.

Новітні концепції дослідження економіки підприємства. Наукова модель сучасної економіки підприємства та основні тенденції її зміни. Формальні і неформальні організаційні утворення в діяльності підприємства. Сучасні принципи діяльності підприємства, їх підпорядкованість і взаємозв'язок. Взаємозв'язок і відмінності у теорії та практиці економіки підприємства. Інформаційні теорії економіки підприємства, їх значення та передумови виникнення (економіка знань).

### **9.2. Основи підприємництва**

Підприємництво як сучасна форма господарювання. Підприємництво як особливий вид діяльності, стиль і тип господарської поведінки. Функції

підприємницької діяльності. Сучасне визначення підприємництва. Суб'єкти та об'єкти підприємництва.

Принципи здійснення, форми і моделі підприємницької діяльності. Принципи здійснення підприємництва. Індивідуальна і колективна форми підприємництва. Класична та інноваційна моделі підприємництва.

Соціально-економічна роль і значення підприємництва в структурі ринкової економіки. Підприємництво як важіль зміни структури економіки, “живильне середовище” для конкуренції, каталізатор економічного розвитку, чинник економії і раціонального використання ресурсів, сильний стимул високоефективної праці. Підприємництво – необхідна умова досягнення економічного успіху.

Типи професійної підприємницької діяльності та їх особливості. Зв'язок підприємництва з основними фазами відтворювального циклу: виробництвом продукції; виконанням робіт і наданням послуг; обміном і розподілом товарів та їх споживанням. Основні типи (види) та відповідні сфери підприємницької діяльності: виробнича; комерційна; фінансова; консультаційна.

Мале підприємництво в ринковій економіці. Поняття категорій “мале підприємництво”, “малий бізнес”, “мале підприємство”, “громадянин-підприємець”. Особливості малого підприємництва, його переваги й недоліки. Місце та економічна роль малого бізнесу в умовах ринку. Сучасні тенденції соціально-економічного розвитку малого підприємництва в Україні. Особливості розвитку, причини гальмування та нагальні проблеми, що стримують розвиток і функціонування суб'єктів малого підприємництва.

### **9.3. Організаційно-правові форми та напрями діяльності підприємств**

Правові основи функціонування підприємств. Юридичні аспекти, що слугують законодавчою базою функціонування підприємства (організації) та об'єднання підприємств. Господарський кодекс України: суб'єкти господарювання, їх майно, зобов'язання та відповідальність. Статут підприємства. Генеральна тарифна угода. Колективний договір. Інші правові документи, що регулюють окремі напрями діяльності підприємства.

Організаційно-правові форми підприємства. Практичне значення класифікації підприємств за організаційно-правовими характеристиками. Виокремлення

підприємств за окремими ознаками: залежно від форм власності (приватне, колективне, комунальне, державне, зі змішаною формою власності, іноземні інші види), залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного фонду (унітарні та корпоративні); за правовим статусом і формою господарювання (одноосібні, кооперативні, господарські товариства, орендні)

Головні види та напрями діяльності підприємств. Види: звичайна (операційна та фінансова) та надзвичайна діяльність. Головні, здійснювані паралельно та послідовно, напрями діяльності підприємств: вивчення ринку товарів (ситуаційно-методичний аналіз); інноваційна, виробнича, комерційна, сервісна, зовнішньоекономічна, економічна, соціальна.

#### **9.4. Зовнішнє середовище господарювання підприємств**

Вплив зовнішнього середовища на діяльність підприємств. Необхідність і значення врахування впливу зовнішнього середовища на підприємство. Еволюція поняття “зовнішнього середовища” та його моделей. Сучасні підходи до поняття та складових елементів навколишнього середовища підприємства та організації. Характеристика суб’єктів мікросередовища (постачальники ресурсів, посередники, конкуренти та інші).

Макросередовище господарювання та його основні чинники. Склад, форми і способи врахування дій інтегрованих і диференційованих чинників макросередовища на підприємствах. Природні, демографічні, науково-технічні, економічні, міжнародні та інші чинники макросередовища. Загальні тенденції світового та регіонального соціально-економічного розвитку та перспективи участі України у міжнародних організаціях (СНД, ЄЕП, ЄС, ВТО). Методичні засади оцінки ступеня впливу чинників, які накладають обмеження, визначають можливості та передумови адаптації підприємств до сучасних змін зовнішнього середовища.

Ринкове середовище господарювання організацій. Сучасний ринок: сутнісна характеристика, функції, структуризація, типи. Поняття і загальна характеристика ринкового середовища функціонування підприємств і організацій. Складові елементи ринкової інфраструктури. Загальні принципи та етичні норми поведінки господарюючих суб’єктів на ринку.

## **9.5. Основи управління підприємством**

Поняття і сутність системи управління підприємством. Поділ праці на підприємстві та необхідність управління. Поняття «управління підприємством». Об'єкт і суб'єкт управління. Система управління як процес реалізації функцій управління та прийняття управлінських рішень. Система управління як сукупність сфер управлінської діяльності та органів управління підприємством.

Функції управління підприємством. Поняття «функція управління». Сутнісна характеристика планування, організації, мотивації та контролю як загальних функцій управління підприємством. Взаємозв'язок функцій управління в циклі менеджменту.

Методи управління діяльністю підприємства. Поняття «метод управління». Класифікація методів управління. Змістова характеристика економічних, організаційно-розпорядчих та соціально-психологічних методів управління. Організаційні форми реалізації методів управління підприємством.

## **9.6. Структура підприємства**

Виробнича структура підприємства. Поняття «виробнича структура». Принципи класифікації виробничих структур. Цехова, безцехова, корпусна та комбінатська виробничі структури. Технологічна, предметна та змішана виробничі структури. Підприємства з комплексною та спеціалізованою структурами виробництва. Фактори, що впливають на формування виробничої структури підприємств.

Виробнича і соціальна інфраструктура підприємства. Поняття, види і значення виробничої інфраструктури підприємства. Система технічного обслуговування підприємства: ремонтне господарство, інструментальне господарство, транспортне господарство, енергетичне господарство, складське господарство. Соціальна інфраструктура підприємства та її основні елементи.

Відтворення і розвиток виробничих та інфраструктурних об'єктів підприємства. Капітальне будівництво та його основні елементи. Планування капітального будівництва. Проектування об'єктів капітального будівництва. Способи здійснення будівельно-монтажних робіт.

## **9.7. Організаційні структури управління підприємством**

Сутнісна характеристика організаційної структури управління підприємством. Поняття і класифікація типів департаменталізації. Типи повноважень в організації: лінійні, функціональні, штабні. Поняття організаційної структури та її параметри. Схема організаційної структури управління.

Основні типи організаційних структур управління. Лінійно-функціональна організаційна структура управління, її переваги і недоліки. Дивізійна організаційна структура управління. Матрична організаційна структура управління та її особливості. Мережеві організаційні структури управління та їх різновиди.

Основи проектування організаційних структур управління. Ситуаційні фактори формування організаційних структур управління. Методи проектування організаційних структур управління: за аналогією, структуризації цілей, організаційного моделювання.

## **9.8. Характеристика ринку продукції (послуг)**

Ринок: сутність, функції, форми і структура ринку. Вузьке та розширене тлумачення ринку. Функції ринку: ціноутворююча посередницька, регулююча, реалізуюча, економічна, інтегруюча, інформаційна, стимулююча, контролююча. Характеристика та параметри різних форм і типів ринків. Чотирьохпозиційний підхід до загальної структуризації ринків: з позицій або суб'єктного складу, продуктово-ресурсного наповнення, елементно-технологічних зв'язків і територіально-просторової організації.

Сучасний ринок продукції (послуг) та конкуренція. Ринки продовольчих і не продовольчих товарів широкого вжитку, ринки знарядь праці та інших видів продукції. складові елементи ринку продукції, послуг. Конкуренція: поняття, форми. методи. Конкурентні переваги суб'єктів господарювання. Предметна і функціональна конкуренція. Фактори які впливають на конкурентну боротьбу.

Принципи та поведінки суб'єктів господарювання на ринку. Еластичність реакції підприємств на дії конкурента, особливості поведінки виробника продукції в залежності від сили конкуренції. Суть та система забезпечення принципу соціального партнерства та свободи підприємництва.

## **9.9. Оцінка попиту та маркетингова діяльність підприємства**

Оцінка попиту. Особливості визначення ринкового попиту. Система показників для оцінки попиту. Оцінка обсягу споживання продукту. Аналіз вподобань споживача. Оцінка купівельної спроможності споживача. Оцінка впливу науково-технічного прогресу на стан та динаміку попиту споживача.

Прогнозування попиту. Методи прогнозування попиту та особливості їх застосування. Екстраполяція часового ряду. Економіко-математичне моделювання очікуваного попиту. Комбіновані методи прогнозування попиту. Маркетингова діяльність. Поняття, функції і принципи маркетингової діяльності. Концепції маркетингу. Стратегія і тактика маркетингу підприємства. Недиференційований, диференційований та концентрований маркетинг. Специфічні форми міжнародного маркетингу.

## **9.10. Товарна та цінова політика підприємства**

Сутність та складові товарної політики підприємств маркетингової орієнтації. Особливості товарної політики на підприємствах різних напрямків діяльності. Механізм здійснення товарної інноваційної політики. Шляхи забезпечення конкурентоспроможності продукції. Формування асортименту товарів та управління ним. Розробка товарної марки та здійснення її правової охорони. Розробка та здійснення стратегії пакування та обслуговування товарів (сервісу).

Загальна характеристика цін і методи ціноутворення на продукцію (послуги). Функції ціни. Складові елементи ціни продукції (послуг). Основні види цін і товарів за окремими класифікаційними ознаками. Характеристика окремих цін і тарифів. Система франкування цін. Основні види ринкових цін без певної класифікаційної ознаки. Основні методи ціноутворення на продукцію (послуги).

Сутність, цілі та особливості формування цінової політики підприємств. Цінова політика в системі маркетингу. Види, цілі та завдання цінової політики. Вибір цінової політики з урахуванням особливостей маркетингової діяльності підприємства. Методичний підхід до визначення структури та рівня ціни в процесі формування цінової політики та цінова політика підприємства.



### **9.11. Прогнозування та планування діяльності підприємства**

Сутність та об'єктивна необхідність планування діяльності підприємства. Планування як невід'ємна складова та функція системи управління підприємством. Сутність планування. Функції планування - реалізуюча, узгодження, передбачення, єдності. Принципи планування – ієрархічність, матеріальної і моральної зацікавленості, науковості, безперервності, оптимальності, стабільності. Етапи процесу планування. Сутність прогнозу та прогнозування. Етапи прогнозування. Підходи до формування прогнозів. Взаємозв'язок планування та прогнозування.

Методичні засади планування та прогнозування. Класифікація методів планування – за логікою побудови планів, за методами розрахунку планових показників, за ступенем узгодженості ресурсів і потреб, за варіантністю планів, за способом виконання розрахункових операцій, за формою представлення результатів. Методи прогнозування – фактографічні (екстраполяційні та інтерполяційні, статистичні методи, та методи аналогій); експертні (індивідуалізовані та колективного експертного оцінювання).

Види планів підприємства. Поняття плану та різновиди його тлумачення. Ознаки, за якими плани підприємства диференціюються – часовий період, змістовність плану, обов'язковість виконання, предмет планування.

### **9.12. Технологія розробки виробничої програми підприємства**

Виробнича програма підприємства та технологія її розробки. Зміст і порядок розробки виробничої програми структурних підрозділів підприємства Ресурсне обґрунтування виробничої програми Контроль виконання виробничої програми підприємства та її оптимізація

### **9.13. Персонал підприємства, продуктивність, мотивація та оплата праці**

Поняття, класифікація і структура персоналу підприємства та інших суб'єктів господарювання. Тлумачення економічних термінівб трудові ресурси, кадри, персонал, трудовий потенціал. Категорії персоналу підприємств (керівники, спеціалісти, службовці, робітники). Поділ персоналу за професіями, спеціальностями і кваліфікацією. Виокремлення і характеристика робітників за рівнем кваліфікації. Особливості структури персоналу підприємств та організацій

різних типів, розмірів і форм власності. Тенденції динаміки структури персоналу в окремих галузях та сферах діяльності.

Визначення чисельності окремих категорій працівників. Чинники, які мають враховуватися у процесі розрахунків необхідної чисельності персоналу фірми. Визначення чисельності працівників управління, спеціалістів і службовців для підприємств різних розмірів, форм власності та сфер діяльності. Розрахунки чисельності окремих категорій робітників виробничих підприємств. Обґрунтування раціональної структури персоналу підприємств різних типів та інфраструктурних організацій.

Продуктивність праці персоналу. Продуктивність праці як економічна категорія. Різноманітність підходів до визначення та можливі методи розрахунку продуктивності праці на підприємствах виробничої сфери. Показники рівня продуктивності праці. Зовнішні та внутрішні чинники зростання продуктивності праці. Чинниковий метод прогнозування рівня продуктивності персоналу на підприємстві. Динаміка і резерви підвищення продуктивності праці на підприємствах різних галузей економіки України за сучасних умов господарювання.

Мотивація трудової діяльності працівників. Поняття системи мотивації праці. Концептуальні характеристики багатофакторних моделей мотивації трудової діяльності, що ґрунтується на теоріях справедливості, очікування та потреб. Вимоги щодо формування системи мотивації праці на рівні первинної ланки господарювання (підприємства, організації). Класифікація методів мотивації. Фундаментальні принципи регулювання поведінки працівників. Алгоритм регулювання поведінки окремих категорій персоналу залежно від результативності діяльності.

Оплата праці: сутність, функції, державна політика і загальна організація. Поняття оплати праці. Основна заробітна плата і додаткова оплата праці. Основні функції заробітної плати (відтворювальна, стимулююча, регулююча, соціальна) та їх реалізація. Державна політика оплати праці. Механізм державного регулювання оплати праці та соціального захисту. Політика оплати праці підприємств, організацій та інших первинних суб'єктів господарювання. Закон України "Про

оплату праці” (1995р.). Договірне регулювання оплати праці найманого персоналу шляхом укладання різнорівневих тарифних угод. Регулювання оплати праці на основі колективного договору. Основи організації оплати праці на підприємствах (в організаціях). Тарифно-посадова система (тарифно-кваліфікаційні довідки; кваліфікаційні довідники посад керівників, спеціалістів і службовців; тарифні сітки; схеми посадових окладів або єдина тарифна сітка).

Форми і системи оплати праці робітників. Дві форми заробітної плати, що базуються на тарифній системі, - почасової форми заробітної плати. Основні системи оплати праці, форм заробітної плати: відрядної – пряма відрядна, непряма відрядна, відрядно-преміальна, відрядно-прогресивна, акордна; почасової – проста почасова, почасово-преміальна, за посадовими окладами. Права засновників щодо вибору форм і систем оплати праці. Сучасні тенденції у застосуванні форм заробітної плати. Колективні форми організації та оплати праці.

#### **9.14. Інтелектуальний капітал**

Сутнісна характеристика інтелектуальної власності. Поняття «інтелектуальна власність» та її особливості. Природа походження інтелектуальної власності. Процес перетворення інтелектуальних продуктів в об'єкти інтелектуальної власності. Нематеріальні ресурси. Поняття і види нематеріальних ресурсів підприємства, їхній вплив на конкурентоспроможність його продукції на ринку. Характеристика об'єктів промислової власності: винаходів, промислових зразків, корисних моделей, товарних знаків і знаків обслуговування. Інформація як особливий суспільний ресурс. Сучасні інформаційні технології і програмні продукти. Інші нематеріальні ресурси (ноу-хау, раціоналізаторські пропозиції, найменування місця походження товару, гудвіл фірми).

Нематеріальні активи. Поняття та елементний склад нематеріальних активів (патенти на право виключного користування об'єктами промислової власності, авторське право, право на користування іншими нематеріальними ресурсами у формі ліцензії тощо). Оцінка і строки зношування (старіння) нематеріальних активів підприємства.

### **9.15. Основний капітал підприємства**

Сутність, класифікація та структура основного капіталу. Тлумачення необоротних активів, основних засобів, основних засобів та основного капіталу. Види і класифікація основного капіталу за функціональною ознакою, за характером обслуговування окремих видів діяльності, та участі у виробничому процесі за характером володіння. Джерела формування капіталу. Характеристика структури та стадій кругообігу основного капіталу. Види вартості основного капіталу. Визначення та особливості розрахунку первісної, залишкової, відновної, балансової, ліквідаційної та середньорічної вартості основного капіталу.

Спрацювання необоротних активів та форми його усунення. Сутність і фактори, що обумовлюють процеси фізичного, морального та економічного спрацювання. Характеристика основних форм усунення спрацювання та особливості оцінки їх ефективності. Форми простого та розширеного відтворення матеріальних необоротних активів.

Амортизація основного капіталу. Сутність процесу амортизації. Особливості нарахування амортизації у відповідності із законодавством України. Характеристика основних (класичних) методів нарахування амортизації: лінійного, кумулятивного, подвійно-залишкового, виробничого. Фактори, що впливають на вибір методу нарахування амортизації.

Система показників ефективності відтворення та використання основного капіталу підприємства. Характеристика та алгоритм розрахунку коефіцієнтів зносу, придатності, оновлення та вибуття, швидкості оновлення основного капіталу; фондівдачі, фондомісткості, фондоозброєності та рентабельності основного капіталу. Основні напрями інтенсифікації відтворення та підвищення ефективності використання необоротних активів підприємства.

### **9.16. Оборотний капітал**

Сутність і класифікація оборотного капіталу підприємства. Оборотний капітал як об'єктивна умова здійснення підприємницької і інших видів діяльності. Сутність оборотного капіталу. Класифікація оборотного капіталу: за характером фінансових джерел формування; за видами; за характером участі в операційному

процесі; за періодом функціонування. Постійний та змінний оборотний капітал суб'єкта господарювання.

Характеристика структури оборотного капіталу в процесі кругообігу. Чинники, що впливають на обсяг, структуру та ефективність використання оборотного капіталу. Етапи обороту оборотного капіталу. Особливості функціонування оборотного капіталу в межах операційного циклу

Визначення потреби в оборотному капіталі та джерела фінансування. Нормування витрат і розрахунки необхідного обсягу оборотних активів підприємства. Методи розрахунку нормативів оборотних активів. Визначення нормативів оборотних активів за окремими елементами. Джерела фінансування оборотного капіталу.

Оцінка ефективності використання оборотного капіталу та шляхи прискорення його оборотності. Показники ефективності використання оборотного капіталу. Джерела та шляхи підвищення ефективності використання оборотного капіталу.

### **9.17. Інвестиції**

Сутність структура та класифікація інвестицій. Економічна сутність інвестицій та їх структури. Класифікація інвестицій за об'єктом вкладення капіталу, за характером участі в інвестиційному процесі, за формами власності, за регіональною ознакою, за періодом інвестування. Класифікація інвесторів за напрямками основної діяльності, за цілями інвестування, за належністю до резидентів.

Джерела формування реальних інвестицій. Характеристика складових елементів власних, позикових і залучених джерел формування інвестиційних ресурсів на підприємстві. Основні принципи обґрунтування вибору джерел формування інвестиційних ресурсів.

Методичні підходи до оцінки ефективності реальних інвестицій. Характеристика базових принципів оцінки ефективності реальних інвестицій. Економічна інтерпретація та алгоритм розрахунку показників ефективності реальних інвестицій: чистого приведенного доходу (NPV), індексу рентабельності

інвестицій (PI), терміну окупності інвестицій (PBP) та внутрішньої норми доходності (IRR).

Сутність і форми фінансового інвестування. Загальна характеристика форм фінансового інвестування. Класифікація основних фінансових інструментів за ступенем прогнозованого передбачення інвестиційного доходу; за рівнем ризику, що пов'язаний з характером емітента; за рівнем ризику та ліквідності, що пов'язано з терміном обороту; за рівнем ліквідності, що пов'язано з характером випуску та обороту. Характеристика основних факторів, що визначають інвестиційні якості фінансових інструментів. Сутність портфельного інвестування.

Методичні підходи до оцінки ефективності фінансового інвестування. Характеристика базових принципів оцінки ефективності фінансових інвестицій. Моделі оцінки вартості окремих фінансових інструментів.

### **9.18. Інноваційна діяльність**

Загальна характеристика інноваційних процесів. Поняття і змістова характеристика інноваційних процесів. Новини і нововведення, їх сутність і первісні імпульси виникнення. Виокремлювані види інноваційних процесів (новин, нововведень): технічні, організаційні, економічні, соціальні, юридичні. Локальні та глобальні новини (нововведення). Взаємозв'язок окремих видів інноваційних процесів. Вплив новин (нововведень) на виробництво, будь-яку господарську і підприємницьку діяльність.

Науково-технічний прогрес (поступ), його загальні та пріоритетні напрями. Сутнісне тлумачення науково-технічного прогресу (поступу) (НТП). Еволюційні та революційні форми НТП. Зміст та особливості науково-технічних революцій. Більш доскональні й нові технології, матеріали та енергія, засоби праці й кінцева продукція як усталені загальні напрями НТП. Пріоритетні напрями НТП: прогресивні базові технології; синтетичні, композиційні і надчисті матеріали; ядерна та інші нетрадиційні види енергії; робототехнічні комплекси та гнучкі автоматизовані системи; комплексна автоматизація та комп'ютеризація виробництва і процесів управління.

Організаційний прогрес (поступ). Організаційний прогрес (поступ) (ОП) як узагальнене явище використання організаційних, економічних, соціальних і

юридичних нововведень. Особливості ОП, що відрізняють його від НТП. Об'єкти: організація виробництва і праці, окремі елементи економічного механізму господарювання (підприємства), соціальні та правові.

### **9.19. Техніко-технологічна база та виробнича потужність підприємства**

Характеристика техніко-технологічної бази виробництва. Поняття і значення техніко-технологічної бази виробництв. Складники техніко-технологічної бази, можливі та ефективні шляхи її формування і відтворення на підприємстві. Лізинг як форма оновлення технічної бази виробництва (діяльності). Технологічні уклади і сучасні особливості формування виробничої (техніко-технологічної) бази підприємств різних галузей.

Організаційно-економічне управління технічним розвитком підприємства. Змістова характеристика і форми технічного розвитку підприємства (технічне переозброєння: модернізація, капітальний ремонт і заміна діючого устаткування). Діагностика стану технічного розвитку підприємства: сутність, процедура та основні показники (технічна оснащеність праці, рівень технології, технічний рівень устаткування, рівень комп'ютеризації та автоматизації виробничих процесів і процесів управління). Організаційно-економічне управління технічним розвитком підприємства, його передбачуваність, етапність і послідовність.

Формування і використання виробничої потужності підприємства. Поняття, види і чинники формування виробничої потужності. Загальні методичні принципи розрахунку виробничої потужності заново створюваного та діючого підприємства. Особливості визначення виробничих потужностей різногалузевих підприємств. Зарубіжний досвід визначення потужності підприємства. Установлення й регулювання резервних потужностей на підприємствах різних галузей економіки. Показники та шляхи підвищення використання виробничих потужностей. Конверсія й диверсифікація виробничих потужностей за ринкових умов господарювання.

### **9.20. Матеріально-технічне забезпечення та виробнича логістика**

Виробництво як елемент суцільної логістики на підприємстві. Роль логістики в формуванні доданої вартості продукту. Витратні фактори виробництва та доля в них логістичних операцій. Методи оцінки витрат протягом циклу переміщення та

переробки матеріалів. Координація логістичних операцій постачання, виробництва, кооперації, збуту. Методи розрахунку часу виконання замовлення. Приоритетні напрямки робіт по оптимізації функціонування виробничої системи.

Системний підхід до планування та організації матеріальних потоків на підприємстві. Матеріальний потік та його різновиди. Специфічні риси матеріального потоку в залежності від різних типів виробництва. Технологія планування та організації систем руху матеріальних потоків. П'ять кроків організації матеріального потоку. Методи аналізу матеріальних потоків.

Матеріально-технічне забезпечення виробництва. Характеристика, форми і системи матеріально-технічного забезпечення виробництва. Складські та транспортні аспекти функціонування матеріального потоку. Децентралізована (пасивна) і централізована (активна) системи живлення матеріалами внутрішньовиробничих підрозділів. Обчислення потреби підприємства в матеріалах. Управління матеріально-технічним забезпеченням.

Управління логістичними операціями в процесі виробництва. Види організації виробничого процесу. Мінімізація потреб в тривалому зберіганні запасів. Функціональний макет руху запасів. Оптимізація матеріального потоку між виробничими дільницями. Система "КАНБАН" та інші методи управління матеріальними потоками.

### **9.21. Організація виробництва**

Сутність, структура і принципи організації виробничого процесу. Поняття та основні елементи виробничого процесу. Поділ виробничих процесів за призначенням (основні, допоміжні, обслуговуючі) перебігом у часі (дискретні, безперервні і ступенем автоматизації, ручні, механізовані, автоматизовані, автоматичні). Принципи організації виробничого процесу: спеціалізація, пропорційність, паралельність, прямоточність, безперервність, ритмічність, автоматичність, гнучкість, гомеостатичність. Тривалість виробничого процесу за складністю та швидкістю перебігу.

Типи і методи організації виробництва. Сутнісна характеристика одиничного, серійного масового типів виробництва. Дослідно-експериментальне виробництво. Характеристика робочих місць за ознаками особливостей операцій та обладнання в



різних типах виробництва. Вплив типів виробництва на його організаційну, технічну побудову та ефективність. Застосовані методи організації виробництва. Властиві ознаки, сфери застосування і модифікації непотокового виробництва. Загальна характеристика потокового виробництва. Особливості організації та основні параметри функціонування поточкових ліній. Тенденції розвитку потокового виробництва в Україні та інших країнах світу.

Форми організації виробництва. Сутність і соціально-економічне значення застосування різних форм організації виробництва. Концентрація та розукрупнення виробництва. Малі фірми в системі господарювання ринковорозвинутих країнах. Сутність, показники рівня розвитку та ефективність спеціалізації, кооперування і конверсії виробничих підприємств (організацій). Комбінування виробництва: характерні ознаки, галузі переважного використання. показники рівня та ефективність розвитку. Об'єктивна необхідність і тенденції розвитку диверсифікації виробництва.

## **9.22. Система забезпечення якості і конкурентоспроможності продукції (послуг)**

Якість і конкурентоспроможність продукції (послуг) і підприємств. Якість продукції як економічна категорія. Показники якості продукції та їх характеристика. Методи оцінки якості продукції. Суть, актуальність і принципи оцінки конкурентоспроможності продукції вітчизняних підприємств на ринку. Основні зовнішні та внутрішні фактори конкурентних переваг товару: характеристика та оцінка впливу їх на конкурентоспроможність. Багатоспрямований вплив підвищення якості виробів на економіку та імідж підприємства. Зовнішні та внутрішні фактори конкурентних переваг суб'єктів господарювання. Зростаючий випуск конкурентоспроможної продукції як необхідна умова виходу на світовий ринок і формування сталого іміджу на ньому, забезпечення стабільного фінансового стану підприємства.

Системи забезпечення конкурентоспроможності продукції (послуг) і підприємств. Передумова та сутність системи забезпечення якості продукції. Дієвість систем забезпечення якості продукції. Міжнародні системи управління якістю продукції: структура, технологія розробки і впровадження, нормативно-

організаційне забезпечення. Система TQM (менеджмент якості): цілі та основні принципи формування та функціонування. Основні напрями, шляхи та методи забезпечення конкурентоспроможності продукції (послуг) і підприємств.

Стандартизація і сертифікація продукції (послуг). Сутнісна характеристика стандартизації, її складові елементи і принципи здійснення. Застосовувані в Україні стандарти (міжнародні, державні, галузеві, науково-технічних та інженерних товариств, підприємств) і технічні умови. Сучасні напрями удосконалення стандартизації виробів. Поняття та економічне значення сертифікації продукції. Обов'язкова і добровільна сертифікація виробів в Україні. Міжнародні системи сертифікації та національні системи якості. Формування систем якості на підприємствах України. Економічна ефективність стандартизації та сертифікації продукції.

Державний нагляд за якістю і внутрішньовиробничий технічний контроль. Функції та організація роботи Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації (Держстандарту України). Державний нагляд за дотриманням вимог стандартів територіальними органами Держстандарту – центрами стандартизації, метрології та сертифікації. Об'єкти державного нагляду. Матеріальна відповідальність за порушення вимог стандартів. Внутрішньовиробничий технічний контроль якості. Об'єкти технічного контролю на вході та виході виробничої системи, упродовж технологічного процесу виготовлення продукції. Основні види технічного контролю якості на підприємствах України, їх ефективність.

### **9.23. Витрати на виробництво та реалізацію продукції**

Загальна характеристика витрат. Витрати як процес формування і використання ресурсів. Різновиди витрат: операційні, інвестиційні та фінансові витрати. Витрати у формі грошових виплат і нарахувань. Класифікація витрат за об'єктами формування, методами обчислень на різні види продукції, реакцією на обсяг виробництва. Явні та неявні (альтернативні) витрати. Структура сукупних витрат підприємства за їх видами (елементами), співвідношення прямих витрат підприємства за їх видами (елементами), співвідношенням прямих і непрямих, змінних і постійних витрат та її практичне значення.

Система управління витратами. Функції і побудова системи управління витратами. Важливість обґрунтування рівня витрат і контролю їх формування за центрами відповідальності. Функціональний аспект системи управління витратами: нормування, планування, облік, аналіз витрат і формування їх зниження. Організаційна система управління витратами на підприємстві, сутність експрес-аналізу "витрати - випуск - прибуток" і його роль в управлінні витратами. Резерви і чинники раціонального використання резервів і зниження витрат.

Кошториси центрів відповідальності та підприємства в цілому (бюджетування). Диференціація витрат за місцями їх формування і центрами відповідальності. Прямі та загальні, регульовані та нерегульовані витрати підрозділів. Методика складання кошторисів підрозділів різного функціонального призначення. Гнучкі кошториси. Розподіл витрат на змінні та постійні у процесі складання гнучких кошторисів. Кошторис підприємства в цілому, порядок його розробки.

Собівартість продукції. Калькулювання і його роль в управлінні витратами. Собівартість окремих видів продукції за повними і неповними витратами. Особливості методів калькування у однопродуктовому і багатопродуктовому виробництвах. Проблеми розподілу непрямих витрат при калькулюванні у багатопродуктовому виробництві. Розподіл загальновиробничих адміністративних витрат і витрат на збут. Калькулювання у комплексних виробництвах. Собівартість продукції на різних етапах операційного циклу: незавершеного виробництва, товарної і реалізованої продукції.

## 9.24. Фінансово-економічні результати суб'єктів господарювання

Загальна характеристика фінансової діяльності підприємства (організації). Фінансова діяльність, її роль і місце в управлінні підприємствами різних сфер бізнесу. Основні джерела фінансування діяльності підприємств і обчислення їх вартості використання. Джерела формування доходу і прибутку підприємства. Складання фінансового плану підприємства (організації). Фінансова звітність підприємства: баланс, звіт про фінансові результати, звіт про власний капітал, звіт про рух грошових коштів. Накопичення обліково-звітної інформації для аналізу фінансово-економічних результатів підприємства. Правила читання фінансової звітності підприємств. Система показників рентабельності в управлінні підприємством.

Класифікація різновидів доходу та прибутку підприємств: валовий дохід, чистий дохід, дохід за сферами діяльності, маржинальний дохід, валовий прибуток, оподатковуваний прибуток, чистий прибуток, реінвестований прибуток тощо. Методика обчислення рентабельності: продукції, продажу, виробничих фондів (виробництва); сукупних активів; власного (акціонерного) капіталу. Зростання прибутковості діяльності підприємства під впливом дії окремих чинників. Динаміка та шляхи підвищення рентабельності на підприємствах різних галузей економіки України.

Методичні основи аналізу фінансово-економічного стану підприємства. Предикативні, адаптивні, мультиплікативні, синергічні, стохастичні, детерміновані та інші моделі інтегральної оцінки фінансово-економічного стану підприємства. Тлумачення і важливість оцінки загального фінансово-економічного стану підприємства. Методичні підходи до оцінки загального фінансово-економічного стану підприємства. Групи показників для оцінки прибутковості, ліквідності, оборотності, стабільності та ділової активності, методи їх обчислення. Моделі комплексної діагностики діяльності підприємства (модель аналізу Du Pont, ZVEI, коефіцієнтна модель (R-аналіз), об'єктно-орієнтований аналіз, моделі рейтингової оцінки). Порядок здійснення аналізу фінансово-економічного стану підприємств,

що підлягають приватизації, готуються для продажу, отримання банківських кредитів та залучення інвестора.

### **9.25. Оцінка ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності**

Основи інвестиційного аналізу на сучасних підприємствах. Інвестиційний ринок і підприємство на ньому. Основні методи оцінки привабливості інвестицій. Визначення вартості інвестиційних ресурсів. Технічний, фінансовий, економічний та інституційний аналіз інвестиційних проектів підприємства. Модель оцінки капітальних активів. Аналіз альтернативних варіантів реалізації інвестиційних проектів: власне фінансування, кредитування, лізингові операції тощо.

Інноваційний аналіз на сучасних підприємствах. Принципи оцінки ефективності інновацій на підприємствах різних сфер бізнесу. Економічний ефект як узагальнюючий показник ефективності технічних нововведень. Вартісна оцінка результатів використання нових засобів і предметів праці. Особливості оцінки ефективності організаційних нововведень. Методика (основні положення) визначення доходу від використання винаходів і раціоналізаторських пропозицій (автори І. І. Дахно, В. О. Жаров). Методичні рекомендації по оцінці ефективності виробництва та реалізації науково-технічної продукції. Оцінка ефективності використання об'єктів промислової власності (автори В.Г. Бромберг, В.Ю. Хіп, М. Н. Липник). Методика визначення величини інтелектуального потенціалу підприємства (автор В. Г. Зінов). Методики визначення вартості комерційної (науково-технічної) інформації та комп'ютерних програм підприємства. Управління інноваційно-інвестиційним портфелем підприємства.

Поняття проекту та проектного циклу підприємства. Формування інвестиційної стратегії підприємства та основи інноваційно-інвестиційного проектування. Інноваційно-інвестиційний портфель підприємства і технології управління ним. Основні моделі управління інноваційно-інвестиційним портфелем підприємства.

## **9.26.Інтегральна ефективність діяльності підприємства та його конкурентоспроможність**

Сутнісна характеристика і вимірювання ефективності виробництва. Економічна сутність і загальний методологічний підхід до вимірювання ефективності діяльності підприємства. Змістова характеристика видів ефективності: за наслідками, за місцем отримання ефекту, за ступенем збільшення ефекту, за метою визначення. Специфічні форми ефектів у діяльності підприємства. Критерії ефективності виробництва: продуктивність, економічність, якість, конкурентоспроможність, інноваційність тощо. Методики оцінки ефективності діяльності сучасних підприємств.

Порівняльна характеристика методичного інструментарію оцінки ефективності діяльності сучасних компаній: ринкові, фінансові, витратні і нефінансові показники. Принципи формування системи показників ефективності виробничо-комерційної діяльності підприємства. Система показників ефективності виробництва (узагальнююча); показники використання праці (персоналу), виробничих фондів, фінансових коштів. Методичні підходи до оцінки соціальної ефективності діяльності підприємства.

Конкурентоспроможність як критерій суспільної оцінки ефективності діяльності підприємства. Сутність та основні складові конкурентоспроможності підприємства. Зростаючий випуск конкурентоспроможної продукції як необхідна умова виходу на світовий ринок і формування сталого іміджу на ньому, забезпечення стабільного фінансового стану підприємства. Технічні, організаційні та соціальні шляхи (заходи) підвищення конкурентоспроможності продукції підприємств України. Методики аналізу та оцінки конкурентоспроможності підприємства (матричний аналіз, інтегральні методики тощо).

Чинники підвищення ефективності виробництва. Класифікація чинників підвищення ефективності виробництва за певними ознаками: джерелами зростання; напрямками розвитку і вдосконалення виробництва; місцем реалізації у системі управління виробництвом. Внутрішні чинники підвищення ефективності виробництва: 1) «тверді» — технологія, устаткування, матеріали та енергія, вироби; 2) «м'які» — організація і системи, працівники, методи роботи, стиль управління.

Зовнішні чинники підвищення ефективності виробництва: державна економічна і соціальна політика, інституційні механізми, інфраструктура, структурні зміни в суспільстві та економіці.

### **9.27. Сучасні моделі розвитку підприємств**

Сутнісна характеристика, роль і значення розвитку підприємства. Поняття "розвиток", його роль місце і значення в господарській діяльності. Підходи до вивчення розвитку підприємств: вітчизняний і зарубіжний досвід. Видова класифікація процесів розвитку: за масштабом змін у соціально-економічній системі підприємства, за якістю змін ; залежно від об'єкту змін; залежно від характеру змін; залежно від динаміки змін; залежно від рівня невизначеності процесів; залежно від основи змін; залежно від можливості управління змінами; залежно від корпоративної стратегії та інше. Еволюційна та революційна концепції розвитку підприємств.

Теорії розвитку підприємства. Концепції розвитку підприємств: "спрямованого розвитку підприємств", "життєвого циклу підприємств", "циклічного розвитку підприємств". Теорія кризового розвитку та основні фази (розвиток через креативність, розвиток через спрямованість, розвиток через делегування, розвиток через координацію, розвиток через співробітництво). Етапи формування та обґрунтування стратегії розвитку підприємства. Основні горизонти розвитку підприємства: розвиток існуючих напрямків діяльності, створення нових напрямків діяльності, формування потенціалу розвитку.

Методичний інструментарій аналізу процесів розвитку на підприємстві. Інструментарій аналізу процесів розвитку підприємства: аналіз цільових орієнтирів; аналіз внутрішніх факторів; аналіз зовнішніх факторів; аналіз розвитку соціально-економічної системи підприємства. Методи стратегічного аналізу в управлінні розвитком підприємства. Методики оцінки ефективності розвитку підприємств: індексна методика, методика вартості капіталу, методика збалансованих показників (Balanced Scorecard чи BSC).

Сучасні моделі розвитку підприємств. Основні моделі розвитку підприємства МакКінсі: оборонна модель, модель "втрата права на розвиток", модель "бізнес видихається", модель "захоплення винахідництвом майбутнього", модель

"генерування ідей при відсутності нового бізнесу", модель "неспроможність реалізувати потенціал" та інші. Особливості управління підприємством за кожною моделлю розвитку. Основні кризові прояви, що супроводжують розвиток підприємства на різних фазах, горизонтах і моделях.

### **9.28. Трансформація і реструктуризація підприємств (організацій) та об'єднань**

Структурна перебудова економіки і трансформація підприємств, (організацій), об'єднань. Об'єктивна необхідність і стратегія структурної перебудови економіки та її базових галузей. Сутнісна характеристика та організаційні форми трансформації підприємств (організацій) та об'єднань: реструктуризація, санація, злиття, поглинання, диверсифікація, перепрофілювання, реформування (зміна форм власності), конверсія.

Практика здійснення та ефективність трансформації і реструктуризації суб'єктів господарювання. Розробка і реалізація програми (бізнес-проекту) трансформації різних організаційних утворень. Конверсія, диверсифікація та розукрупнення виробництва як дійові форми реструктуризації суб'єктів господарювання. Злиття, поглинання в процесах формування нових організаційних утворень. Економічне обґрунтування створення холдингів, ПФГ, асоціацій, концернів, корпорацій в окремих галузях народного господарства України. Методичні підходи до визначення ефективності трансформації різних господарюючих суб'єктів. Набутий вітчизняний і зарубіжний досвід трансформації та реструктуризації різних суб'єктів господарювання. Санація (фінасове оздоровлення) господарюючих суб'єктів.

Тлумачення механізму санації та цілей її проведення. Програма санаційних заходів фінансово-економічного характеру. Особливості державної підтримки проведення санації потенційно-конкурентоспроможних підприємств (організацій). Практика, масштаби та ефективність санації господарюючих суб'єктів в Україні.

Банкрутство і ліквідація підприємств (організацій). Сутнісна характеристика банкрутства підприємства (організації). Чинники, що спричинюють банкрутство фірми, методичні підходи до визначення ймовірності. Симптоми прояву банкрутства суб'єкта господарювання. Імовірні зони ризику банкрутства. Реакція



господарюючого суб'єкта на настання кризового фінансово-економічного стану. Процедура офіційного порушення справи про визначення банкрутом того чи іншого підприємства (організації). Масштаби і тенденції банкрутства суб'єктів господарювання в Україні. Загальна характеристика процесу організації ліквідації (припинення діяльності) збанкрутілого суб'єкта господарювання. Управління майном боржника та оцінка можливих наслідків ліквідації збанкрутілих підприємств (організацій). Організаційно-економічні заходи і допустима тривалість процесу ліквідації підприємства (організації) –банкрута. Форми ліквідації підприємств (організацій)-банкрутів: фізичне припинення діяльності, розпродаж майна “з молотка”, репрофілювання діяльності зі зміною власника тощо.

### **9.29. Оптимізація бізнес-процесів підприємства**

Місце бізнес-процесу в бізнес-системі підприємства. Порівняльна характеристика функціонального та процесного підходів до управління підприємством. Сутність, принципи, переваги та умови впровадження процесного підходу. Типологія бізнес-процесів підприємства. Специфіка організації бізнес-процесів для різних типів підприємств.

Методичний апарат та прикладний інструментарій бізнес-інжинірингу. Універсальна процесна модель БКГ, матриця аутсорсінгу БКГ. Методи і засоби структурного системного аналізу та проектування. Об'єктно-орієнтовані методи. Контекстні діаграми та деталізація бізнес-процесів. Декомпозиція даних та розширення діаграми потоку даних. Методи завдання специфікацій бізнес-процесів. Діаграми "сутність — зв'язок". Case-технології у бізнес-моделюванні. Стандарт опису бізнес-процесів IDEF0 (Integration definition for function modeling). Моделі бізнес процесів "as is" та "to be". Регламентація бізнес-процесів. Матриця розподілу бізнес-процесів за структурними напрямками. Метод експрес-оптимізації. Інструментальне середовище ARIS як засіб підтримки процесної системи управління підприємством.

Організація робіт з оптимізації бізнес-процесів. Удосконалення системи бізнес-процесів: кайзен, редизайн та реінжиніринг. Оптимізація бізнес-процесів як різновид організаційних перетворень, її зв'язок з корпоративною системою контролінгу. Відображення сукупності бізнес-процесів підприємства у

внутрішньофірмовій управлінській звітності. Ресурсне забезпечення робіт з бізнес-інжинірингу. Організація роботи проектних груп та командоутворення. Обґрунтування доцільності залучення зовнішніх консультантів. Проблеми реалізації проекту з реінжинірингу бізнес-процесів. Засоби подолання опору персоналу.

Взаємозв'язок оптимізації та автоматизації бізнес-процесів. Роль корпоративних інформаційних систем класів MRP та ERP. Класифікація та характеристика інструментальних засобів моделювання бізнес-процесів. Прикладні аспекти автоматизації бізнес-процесів, тестування та налагодження корпоративної інформаційної системи. Використання програмних засобів для розробки корпоративної системи BSC. Проблема абсолютизації технічної компоненти бізнес-моделювання та шляхи її вирішення.

### **9.30. Економічна безпека та антикризова діяльність**

Економічна безпека підприємства: сутність і передумови формування. Сучасне розуміння економічної безпеки підприємств, та її місце і роль в системі управління підприємством. Сутність, недоліки та переваги інформаційною, зовнішнього та ресурсно-функціонального підходу до вивчення економічної безпеки підприємств та організацій. Еволюція критеріїв економічної безпеки підприємства на різних етапах розвитку наукової думки. Синтез критеріїв економічної безпеки підприємства: індикаторна, ресурсна, функціональна і програмно-цільова технології конструювання.

Методичні підходи до конструювання аналітичних показників оцінки рівня економічної безпеки підприємства. Методичні принципи та вимоги до конструювання показників економічної безпеки підприємства. Витратні, результатні та порівняльні підходи до конструювання аналітичних показників економічної безпеки підприємства. Формування системи ключових копії рольних індикаторів оперативного та стратегічного моніторингу. Методи моніторингу економічної безпеки підприємства: метод «побічного продукту»; «нульовий метод»; метод «ключових індикаторів»; метод «тотального вивчення».

Управління економічною безпекою підприємства. Активні та пасивні методи забезпечення економічної безпеки підприємства. Конкурентна розвідка сучасних

підприємств та способи захисту комерційних інтересів. Чотири способи вирішення проблем забезпечення економічної безпеки підприємства. Моделі балансування економічних інтересів в підприємницькій діяльності. Фіктивна та тіньова підприємницька діяльність як загроза економічній безпеці підприємства. Сучасні способи та моделі управління корпоративними правами власності. Основні технології поглинання підприємств. Моделі захисту прав власності: зарубіжний досвід та вітчизняні особливості.

Банкрутство підприємств (організацій) як економічне явище. Сутнісна характеристика банкрутства підприємства (організації). Чинники, що спричинюють банкрутство фірми. Симптоми прояву банкрутства суб'єкта господарювання. Імовірні зони ризику банкрутства. Методики оцінки "ймовірності банкрутства підприємства". Реакція господарюючого суб'єкта на настання кризового фінансово-економічного стану. Процедура офіційного порушення справи про визнання банкрутом того чи іншого підприємства (організації). Основні положення Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Масштаби і тенденції банкрутства суб'єктів господарювання в Україні.

Організація і наслідки ліквідації збанкрутілих підприємств (організацій). Загальна характеристика процесу організації ліквідації (припинення діяльності) збанкрутілого суб'єкта господарювання. Управління майном боржника та оцінка можливих наслідків ліквідації збанкрутілих підприємств (організацій). Організаційно-економічні заходи і допустима тривалість процесу ліквідації підприємства (організації)-банкрута. Форми ліквідації підприємств (організацій)-банкрутів: фізичне припинення діяльності, розпродаж майна «з молотка», репрофільювання діяльності зі зміною власника тощо.

## КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ

Конкурсний відбір для здобуття ступеня бакалавра, здійснюється за результатами фахового випробування (усно), яке оцінюється за шкалою від 100 до 200 балів. Мінімальний прохідний бал вступного випробування з фаху 124 бали.

Фахове вступне випробування складається з теоретичної частини.

<b>Сума балів</b>	<b>Оцінка за національною шкалою</b>	<b>Критерії оцінювання</b>
<b>191-200 балів</b>	відмінно	Абітурієнт дав обґрунтовані, глибокі й теоретично правильні відповіді на поставлені питання; робить логічні висновки та узагальнення, показує здатність висловлювати та аргументувати власне ставлення до альтернативних поглядів на певні питання; використовує фактичні та статистичні дані, які підтверджують відповідь на питання; демонструє знання законодавчих і нормативних актів України, підручників, посібників.
<b>161-190 балів</b>	добре	Абітурієнт володіє знанням матеріалу на рівні вимог, наведених вище, але в розкритті змісту питань ним були допущені незначні помилки у формулюванні термінів і категорій, використанні цифрового матеріалу, посиланні на конкретні періоди і дати; питання викладене недостатньо глибоко, у занадто стислій формі.
<b>124-160 балів</b>	задовільно	Абітурієнтом у розкритті змісту питань були допущені суттєві помилки у формулюванні термінів і категорій, посиланні на конкретні періоди і дати; питання викладене поверхово, недостатньо глибоко, у занадто стислій формі. Відповідь містить зайвий матеріал, що не відповідає змісту питання.
<b>100-123 бали</b>	не задовільно	Абітурієнт дав неправильну відповідь, показав незадовільні знання понятійного апарату і спеціальної літератури, ухилився від аргументації чи взагалі не відповів.

#### 4. Перелік рекомендованої літератури з дисциплін

1. Барковський В.В. Вища математика для економістів. Навчальний посібник рекомендовано МОН України Барковський В.В. – К. - 2010. - 448 с.
2. Барковський В.В. Теорія ймовірності та математична статистика. Навчальний посібник рекомендовано МОН України / В.В. Барковський. – К.: Видавництво Ліра-К, 2010. - 424с.
3. Ватаманчук З. І., Панчишин С. М., Ревенчук С. К. та ін. Економічна теорія: макро- і мікроекономіка: Навч. посіб. / За ред. З. Ватаманюка та С. Панчишина. — К.: Вид. дім «Альтернативи», 2001. — 606 с.
4. Внутрішній економічний механізм підприємства: Навч. посіб. / За ред. М. Г. Грещака. — К.: КНЕУ, 2001. — 228 с.
5. Воронкова В.Г. Основи підприємництва: теорія та практикум. пос. / В.Г. Воронкова. – К.: Видавництво Ліра-К, 2014. - 455 с.
6. Гладунський В.Н. МАТЕМАТИКА ДЛЯ ЕКОНОМІСТІВ / В.Н. Гладунський. – К.: Видавництво Ліра-К, 2014. - 432 с.
7. Гронтковська Г.Е.. Мікроекономіка. Практикум. Вид. 3. / Г.Е. Гронтковська., А.Ф. Косік – К.: ЦУЛ, 2010. – 418 с.
8. Гронтковська Г.Е. Мікроекономіка. Практикум: Навч. посібник. Вид. 2-ге, доповнене і перероблене / Г.Е. Гронтковська., А.Ф. Косік. - К.: ЦУЛ, 2008. – 418 с.
9. Економіка підприємства: Підручник / За заг. ред. С. Ф. Покропивного. — Вид. 2-ге, перероб. та доп. — К.: КНЕУ, 2000. — 528 с.
10. Економічна теорія: навч. посібник. 3-тє вид.. перероблене. - К.: Видавництво Ліра-К, 2015. 408 с.
11. Заблоцький Б.Ф. Регіональна економіка / Б.Ф. Заблоцький. - К.: Видавництво Ліра-К, 2014. - 548 с.
12. Задорожна Н. В. Мікроекономічна теорія виробництва та витрат: Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2003. — 219 с.
13. Захарченко В.І., Балахонова О.В., Меркулов М.М. Економіка підприємства. пос. / В.І. Захарченко., О.В., Балахонова., М.М. Меркулов. – К.: Видавництво Ліра-К, – 2014. - 300 с..
14. Корсікова Н.М. Макроекономіка. пос. / Н.М. Корсікова. – К.: Видавництво Ліра-К,

2015. - 242 с.

- 15.Кулішов В.В. Макроекономіка: теорія і практика. пос. / В.В. Кулішов. – К.: Видавництво Ліра-К, 2015. – 256 с.
- 16.Кулішов В.В. Мікроекономіка: теорія і практикум. пос. / В.В. Кулішов. – К.: Вид. «Ліра-К», 2015. - 332 с.
- 17.Кулішов В.В. Мікроекономіка: теорія і практикум. пос. / В.В. Кулішов. - К: Вид:«ЛІРА-К» – 2015. - 332 с.
- 18.Кухар О.В Історія економіки та економічної думки Навчальний посібник / О.В /Кухар. - К: Вид:«ЛІРА-К» – 2015. -328 с.
- 19.Лугінін О.Є., Фомішина В.М. , Дудченко О.М. Економетрика. н/ посібник. Реком.МОН / О.Є Лугінін, В.М. Фомішина, О.М. Дудченко. – К.: Видавництво Ліра-К, 2014. – 320 с.
- 20.Мазурок П.П. Історія економіки та економічної думки. Підручник / П.П Мазурок. - К: Вид:«ЛІРА-К» – 2014. – 432 с.
- 21.Манів З.О. Регіональна економіка.пос. / З.О. Манів. - К.: Видавництво Ліра-К, 2015. - 576 с.
- 22.Моторин Р.М., Чекотовський Е.В. Статистика для економістів: Навч. посіб.+ компакт-диск 3-ге вид., випр. і доп. Рекомендовано МОН. - К.: Видавництво Ліра-К, 2013. - 381 с.
- 23.Пилипенко В. В. Мікроекономіка: курс лекцій / В. В Пилипенко. - К: Вид:«ЛІРА-К» – 2015. - 280 с.
- 24.Пилипенко В. В. Мікроекономіка: курс лекцій / В. В. Пилипенко. – К.: Вид. «Ліра-К», 2015. - 280 с
- 25.Швиданенко. Г.О.- Економіка підприємства: Підручник/Вид. 4-те, перероб. та доп. - К.: КНЕУ, 2009. - 816 с.
- 26.Щурик М.В. Статистика: теорія і практикум. пос. / М.В Щурик. – К.: Видавництво Ліра-К, 2015. - 544 с.
- 27.Яркіна Н.М. Економіка підприємства: навчальний посібник / Н.М. Яркіна. – К.: Видавництво Ліра-К, - 2015. - 498 с.